

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

AUŠRA KUDYTĖ

**VAIKŲ SOCIALIZACIJOS TRANSNACIONALINĖSE
ŠEIMOSE YPATUMAI**
Magistro baigiamasis darbas

**Vadovė
doc. dr. S. Mikėnė**

VILNIUS, 2011

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

**VAIKŲ SOCIALIZACIJOS TRANSNACIONALINĖSE
ŠEIMOSE YPATUMAI**

**Vaiko teisių apsaugos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621L52001**

Vadovė

doc. dr. S. Mikėnė

2011 12

Recenzentas

2011

Atliko

VTAmns0-01 gr. Stud.

A. Kudytė

2011 12 15

VILNIUS, 2011

TURINYS

IVADAS	6
1. SOCIALIZACIJA VAIKYSTĖJE	9
1.1. Socializacijos samprata ir esmė	9
1.2. Žmogaus raidos užduotys vaikystėje socializacijos požiūriu	11
1.3. Šeima – svarbiausias vaiko socializacijos veiksnys	14
2. VAIKŲ SOCIALIZACIJA TRANSNACIONALINĖJE ŠEIMOJE	17
2.1. Transnacionalinės šeimos samprata ir paplitimas	17
2.2. Transnacionalinė šeima: šeiminio gyvenimo pokyčiai	20
2.3. Transnacionalinės šeimos pasekmės vaikams	23
3. VAIKŲ SOCIALIZACIJOS YPATUMŲ TRANSNACIONALINĖSE ŠEIMOSE TYRIMAS.....	26
3.1. Tyrimo metodologija.....	26
3.2. Tyrimo dalyvių ir jų šeimų charakteristika	27
3.3. Tyrimo duomenų analizė.....	28
3.3.1. Emigracijos priežastys bei laikotarpis, kurį šeimos nariai gyvena atskirai	34
3.3.2. Šeimos struktūros pokyčių įtaka vaikų socializacijai.....	36
3.3.3. Šeimos narių bendravimo ypatumai ir tarpasmeninių santykių pokyčiai.....	38
3.3.4. Šeimos narių užimtumo ir vaidmenų pokyčiai	41
3.3.5. Vaikų išgyvenimai šeimos nariui išvykus	43
3.3.6. Transnacionalinės šeimos įtaka vaikų elgesiui	45
3.3.7. Transnacionalinės šeimos įtaka vaikų pasiekimams mokykloje.....	47
3.3.8. Išvykusio šeimos nario dalyvavimas vaikų auklėjime	48
3.3.9. Transnacionalinės šeimos poveikio vaikų socializacijai apibendrinimas	50
IŠVADOS IR SIŪLYMAI.....	53
LITERATŪRA.....	55
ANOTACIJA	60
ANNOTATION	60
SANTRAUKA	61
SUMMARY	62
PRIEDAI.....	63

LENTELĒS

1 lentelē. Kategoriju ir subkategoriju turinys ir apibūdinimai.....	28
2 lentelē. Tyrimo instrumentarijaus pagrindimo lentelē.....	64

PAVEIKSLAI

1 pav. Transnacionalinės šeimos struktūros pokyčių raiška.....	36
2 pav. Bendravimo ypatumų raiška.....	39
3 pav. Vaikų išgyvenimų dėl šeimos nario išvykimo raiška.....	43
4 pav. Vaikų elgesio pokyčių raiška.....	45
5 pav. Išvykusio šeimos nario dalyvavimo vaikų auklėjime būdų raiška.....	48
6 pav. Transnacionalinės šeimos poveikio vaikų socializacijai raiška.....	51

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą smarkiai suaktyvėjo žmonių emigracijos iš Lietuvos procesas. Daugybė jaunų ir pagyvenusių žmonių emigruoja, ieškodami geresnio gyvenimo svetur. Dirbti ar dėl kitų priežasčių į užsienį išvyksta ne tik vieniši, bet ir turintys šeimas asmenys. Oficialūs tyrimų duomenys atskleidžia didelius tokių išvykstančiųjų skaičius. Lietuvos statistikos departamento duomenimis¹ 2004 metais iš Lietuvos emigravo 5,9 tūkst. susituokusių asmenų (18 m. ir vyresni, deklaravę išvykimą)², o 2010 metais tokių buvo net 25,4 tūkst. Apie tai, kiek iš jų turėjo vaikų, nepranešama. Tačiau statistikos departamentas pateikia duomenis, jog 2006 m. 7, 8 proc. asmenų, nedeklaravusių išvykimo, į užsienį išvyko be vaikų. Šie faktai atskleidžia augantį transnacionalinių šeimų skaičių. Transnacionalinės šeimos – tai šeimos, kurių nariai peržengia nacionalinių valstybių ribas, gyvena skirtingose šalyse, tačiau įvairiais būdais palaiko tarpusavio santykius.

Paprastai šeima yra laikoma svarbiausia institucija ir mikroveiksmu vaiko gyvenime. Taip yra dėl to, jog būtent šeimoje tėvai užtikrina svarbiausių vaiko poreikių tenkinimą, saugios ir meilės grįstos aplinkos sukūrimą, kuri reikalinga pozityviam ir visapusiškam vaiko vystymuisi. Šeima ypač svarbi, kalbant apie sudėtingą socializacijos procesą, nes tėvai yra pirmieji ir svarbiausi vaiko ugdytojai, iš kurių vaikas perima socialinę patirtį, tam tikrų vaidmenų modelius, vertybes bei požiūrį į gyvenimą. Nuo šeimoje formuojamų vertybių ir perteikiamų vaidmenų modelių priklauso tolesnis vaiko bendravimas bei elgesys su kitais asmenimis.

Pasak Maslauskaitės ir Stankūnienės (2007), vieno ar abiejų šeimos narių emigracija keičia ne tik šeimos struktūrą, bet ir pačias svarbiausias šeimoje atliekamas funkcijas: ekonominę, globos ir rūpybos, psichologinės paramos, prokreacinę, seksualinių ryšių ir kitas šeimai priskiriamas funkcijas. Pasak šių autorių, šeimai tapus transnacionaline, šeimoje perorganizuojami šeimos narių vaidmenys, keičiasi bendravimas, jo intensyvumas, o neretai dalis šeimos funkcijų ir atsakomybės perduodama kitiems šeimos nariams, artimiesiems žmonėms ar net patiems vaikams. Iš tiesų, nors transnacionalinės šeimos pokyčiai veikia visą šeimą kaip sistemą, tačiau sudėtingiausi pokyčiai vyksta vaikų gyvenime. Išvykusių tėvų vaikai dažnai paliekami globoti seneliams, tetoms, kitiems giminaičiams ar net valstybei, o tai reiškia, jog vaikų ugdymą perima vaikams mažiau svarbūs ir reikšmingi asmenys. Dėl to vaikams tėvų išvykimas neretai yra labai skausmingas išsiskyrimo procesas, kurį lydi emociniai

¹ Statistikos departamento informacija. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2011 06 12].

² Išvykusiųjų skaičius yra daug didesnis, tačiau pateikiamas tik deklaravusių išvykimą susituokusių asmenų skaičius. Nuo 2011 m. Statistikos departamentas neatlieka nedeklaruotos emigracijos tyrimo.

išgyvenimai, psichologinės ir socialinės problemos ar net sveikatos sutrikimai. Šalaševičiūtė (2006) mini, jog tėvų išvykimas gali tapti net vaikų delinkventinio elgesio priežastimi.

Akivaizdu, jog visi transnacionalinėse šeimose vykstantys pokyčiai negali užtikrinti to, kas vaikui yra svarbiausia: buvimo šalia pačių artimiausių žmonių, meilės, paramos, dalinimosi patirtimi. Transnacionalinėse šeimose augančių vaikų socializacijos procesas gali būti daug sudėtingesnis nei tų vaikų, kurie auga su abiem tėvais. Todėl šiame darbe, remiantis transnacionalinėse šeimose vykstančiais pokyčiais, bus siekiama atskleisti kaip vieno ar abiejų tėvų emigracija keičia vaiko socializacijos galimybes, kaip užtikrina tai, kas vaiko vystymuisi yra svarbiausia: meilę, paramą, psichologinį saugumą, dalinimąsi patirtimi ir vertybių formavimą.

Tyrimo mokslinis aktualumas. Šeimos svarbą ir problemas Lietuvoje analizuojantys mokslininkai Vaitkevičius (1995), Miškinis (2003), Litvinienė (2002) pažymi, jog šeima yra viena svarbiausių visuomenės institucijų, kuri turi įtakos vaiko asmenybės formavimuisi ir socializacijai. Socializacijos problemas nagrinėja Juodaitytė (2005), Leliūgienė (2002), Kvieskienė (2003), Berns (2009). Pasak šių autorių, socializacija yra daugiamatis ir sudėtingas procesas, kurio metu perduodant vaikui vertybes, patirtį, jam sudaroma galimybė tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Šeimos pokyčius emigracijos kontekste ir transnacionalines šeimas tyrinėja šie lietuvių ir užsienio autoriai: Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007), Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė (2009), Parrenas (2005), Zontini (2010), Orozco (2006). Apie vaikų, augančių transnacionalinėse šeimose, sociologinę charakteristiką bei išgyvenimus daugiau rašo Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007), Butvilas ir Terepekaitė (2008), Kasparavičienė ir Čepienė (2007), Gumuliauskienė ir kt. (2008). Šie mokslininkai atkreipia dėmesį į tai, jog transnacionalinėse šeimose augantys vaikai patiria adaptavimosi sunkumų, išgyvena neigiamas emocijas bei patiria santykių su tėvais transformaciją. Apie vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, mokymosi motyvacijos ypatumus rašo Židickienė (2008). Apžvelgus iki šiol Lietuvoje atliktus transnacionalinės šeimos tyrimus, nesunku pastebėti, jog tai yra gana nauja ir mažai tyrinėta sritis. Anksčiau su emigracija susijusiuose tyrimuose svarbiausias objektas buvo emigracijos tipai ir priežastys, o šeimos aspektas migracijos procese Lietuvoje plačiau tyrinėti pradėtas tik 2007 m.³ Pradėjus analizuoti transnacionalinės šeimos pokyčius vis daugiau dėmesio skiriama ir vaikų problemoms transnacionalinėse šeimose tirti. Nors vis dažniau užsimenama apie neigiamą transnacionalinės šeimos poveikį vaikų psichologiniam ir socialiniam gyvenimui, vis dar trūksta išsamios informacijos apie tai, kokie yra transnacionalinėje šeimoje vykstantys pokyčiai ir kaip jie veikia vaikų socializaciją.

³ Tarptautinės migracijos organizacijos ir socialinių tyrimų instituto inicijuotas tyrimas: „Šeima abipus sienų: Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos“, kurį atliko Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007).

Problema. Transnacionalinėse šeimose vykstantys struktūros, vaidmenų, bendravimo pokyčiai keičia vaikų socializacijos aplinkybes. Lietuvoje transnacionalinių šeimų tyrimai yra gana naujas reiškinys, todėl trūksta duomenų apie transnacionalinėse šeimose vykstančių pokyčių įtaką vaikų socializacijai.

Objektas. Vaikų, augančių transnacionalinėse šeimose, socializacijos ypatumai.

Tikslas. Ištirti vaikų, augančių transnacionalinėse šeimose, socializacijos ypatumus.

Uždaviniai.

1. Atskleisti socializacijos esmę bei šeimos įtaką vaikų socializacijai.
2. Pateikti transnacionalinės šeimos sampratą.
3. Išanalizuoti transnacionalinėje šeimoje vykstančius pokyčius bei transnacionalinės šeimos pasekmes vaikams.
4. Kokybinio tyrimo pagrindu ištirti ir išanalizuoti vaikų socializacijos transnacionalinėse šeimose ypatumus.

Darbe naudoti metodai: *teoriniai* (pedagoginės, psichologinės, sociologinės literatūros bei teisinių aktų, dokumentų analizė, lyginimas ir interpretavimas), *empiriniai* (pusiau standartizuotas interviu tėvams iš transnacionalinių šeimų).

Darbo struktūra: darbą sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje aprašoma socializacijos esmė bei šeimos svarba vaiko socializacijai. Antroje dalyje aptariama transnacionalinės šeimos samprata, analizuojami transnacionalinėje šeimoje vykstantys pokyčiai bei pasekmės vaikams. Trečioje dalyje pateikiama tyrimo metodologija, tyrimo dalyvių charakteristika bei kokybinio tyrimo duomenų analizė. Darbo apimtis – 65 psl. Darbą iliustruoja 2 lentelės ir 6 paveikslai. Darbe panaudoti 64 šaltiniai.

Sąvokos:

Emigracija – tai žmonių persikėlimas iš tėvynės į kitas valstybes dėl ekonominių, politinių, religinių priežasčių (Vaitkevičiūtė, 2007).

Socializacija – žmogaus vystymasis visą jo gyvenimą sąveikaujant su aplinka, socialinių normų ir kultūros vertybių perėmimo procesas, tobulinimasis ir savęs realizavimas toje visuomenėje, kuriai jis priklauso⁴.

Transnacionalinė šeima – tai namų ūkis, kurio šeimos nariai gyvena skirtingose šalyse, tačiau nuolat bendrauja, palaiko ryšį ir dalijasi atsakomybe (Orozco, 2006).

Vaikas – asmuo, neturintis 18 metų, jeigu pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau⁵.

⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo. Prieiga internete: http://www.jturistai.kaunas.lm.lt/downloads/info_bankas/kita/Vaikai_ir_jaunimo_socializacijos_programa.pdf [žiūrėta 2011 06 18 d.].

⁵ Ten pat: L R V nutarimas dėl vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo.

1. SOCIALIZACIJA VAIKYSTĖJE

1.1. Socializacijos samprata ir esmė

Skirtingi teoriniai aiškinimai leidžia į socializaciją žvelgti kaip į daugiamatį ir sudėtingą procesą. Socializacija (lot. socialis – visuomeninis) reiškia individo tapimą visuomeniniu žmogumi, asmenybe (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985).

Pasak Vaitkevičiūtės (2002), „socializacija – istoriškai nulemtas socialinės patirties perėmimas ir aktyvus atgaminimas individo veiklos ir bendravimo procese“ (p. 912). O socializavimasis, reiškia prisitaikymą ir adaptaciją, – tai „žmogaus adaptavimasis jį supančių žmonių bendrijoje“ (Vaitkevičius, 1995, p. 21). Kvieskienė (2003) teigia, jog socializacija, kuri antropologijoje dar vadinama inkultūrizacijos terminu, reiškia procesą, kurio metu visuomenės kultūra mikroaplinkos ir makroaplinkos sąlygomis perduodama vaikams, siekiant iš kūdikio formuoti individualybę, paklūstančią tam tikroms kultūros tradicijoms ir socialinėms normoms. Taigi, viena vertus, socializacija reiškia socialinės patirties perėmimą, kita vertus, tos patirties perdavimą vaikams, siekiant formuoti iš jų individualybes. Gidens (2006) tokį socializacijos procesą įvardija kaip jungtį tarp skirtingų kartų, nes perduodant ir perimant visuomenės patirtį, mokantis iš vyresnės kartos, įamžinamos vertybės – vyksta socialinio atgaminimo procesas ir užtikrinamas struktūrinis visuomenės tęstinumas.

Socialumas būdingas kiekvienam žmogui jau nuo pat gimimo. Ką tik gimęs kūdikis negalėtų išgyventi be suaugusiųjų globos, jau nekalbant apie jo fizinį, protinį ir dorovinį vystymąsi. „Kultūringu žmogumi ne gimstama, o tampama“, teigia Černeckienė (2007, p. 41). Taigi augdamas vaikas turi ne tik mokytis ir išsiugdyti techninius įgūdžius, įgyti žinių, bet ir išmokti elgtis taip, kaip priimta visuomenėje, kurioje jis gyvena, pažinti tos visuomenės taisykles, nuostatas ir vertybes bei išmokti laikytis socialinių taisyklių, kurios vienaip ar kitaip reikšmingos kiekvienam žmogui (Kvieskienė, 2005). Tokį socialinės patirties pertekimą Leliūgienė (2002) apibūdina kaip vaiko „įvedimo“ į visuomenę procesą. Tačiau socializacijos procese svarbu yra ne vien tai, jog žmogus įgauna žinių ar perima socialinę patirtį, bet svarbu ir tai, jog išmoksta atitinkamai elgtis. „Socializacija yra sudėtingas procesas, kurio metu asmuo ne tik perima socialinę patirtį, bet ją pertvarko pagal asmeniškai reikšmingas vertybes ir atitinkamai elgiasi“ (Butvilas, 2008). Taigi socializaciją galima vadinti asmenybės kūrimo bei savikūros procesu. Vaitkevičius (1995) tokį savęs kūrimo procesą įvardija kaip mokymąsi žmonijos sukurtos kultūros bei supančios aplinkos. Gyvendamas visuomenėje, perimdamas žmonijos patirtį, papročius, kalbą ir kultūrą, žmogus gali išsiugdyti savo fizinės, protinės, dvasinės galias ir tapti pilnavertis visuomenės narys (Vaitkevičius, 1995). Pasak mokslininko, gyvendamas tarp

žmonių, pažindamas juos, žmogus kartu pažįsta pats save, įgyja savęs sutapatinimo su jį supančiais žmonėmis ir savo išskirtinumo iš kitų žmonių jausmą. Socializacijos procese labai svarbus tampa individo suvokimas, kas jis toks, kuo jis skiriasi nuo kitų bei savo vertės ir unikalumo pajutimas (Berns, 2009).

Tiek Vaitkevičius (1995), tiek Berns (2009) vieningai teigia, jog socializacija yra dinamiškas procesas. Anot Vaitkevičiaus (1995), socializacija vyksta ne tik asmenybei aktyviai veikiant, bet žmogus yra veikiamas išorinių veiksnių net ir būdamas pasyvus. Berns (2009) pažymi, jog paprastai asmeniui sąveikaujant su kitu, atsakas į tam tikrą poveikį lemia tolesnę reakciją. Tai reiškia, jog tarpusavio sąveika nuolat keičiasi, o asmuo yra ne tik veikiamas, bet reaguodamas tampa atsako šaltiniu, veikiančiu kitą asmenį.

Juodaitytė (2005) pateikia tokį bendriausią socializacijos apibūdinimą: „tai vaikų sąveikos su socialine aplinka (artima ir tolima) procesai, suteikiantys galimybę vaikams dalyvauti socialiniame gyvenime, jame susivokti ir suprasti visuomenės ekonominę, politinę bei kultūrinę sandarą, įgalinantys joje atlikti tam tikrus socialinius vaidmenis“ (p. 5). Kai kurie lietuvių autoriai (Vaitkevičius, 1995; Juodaitytė, 2005) socializacijos sampratą lygina su ugdymo ir mokymo apibrėžimais. Tačiau, pasak Juodaitytės (2005), socializacija apima daug platesnę sąvoką nei ugdymas, kuris dažnai suvokiamas kaip tam tikri pedagogo ir vaikų veiksmai, nukreipti į socialinės patirties plėtrą, tam tikrų socialinių bruožų ar savybių įgijimą. Pasak mokslininkės, panašumas tarp socializacijos ir ugdymo yra toks, kad abu procesai turi tiesioginį ir netiesioginį poveikį vaikų socialiniam tapsmui, nes vaikas perima tam tikrą patirtį stebėdamas, o paskui ir pats įsitraukia į veiklą. Taigi vaikas laikomas aktyviai veikiančiu ir kartu prisidedančiu prie savo raidos rezultatų.

Socializacija visų pirma dažniausiai siejama su vaikystės periodu, kai, pasak Juodaitytės (2002), mokomasi pagal bendrus pavyzdžius ir požymius, kai pastebimas ir pripažįstamas panašumas su kitais žmonėmis gyvenant visuomenėje kaip žmonių bendrijoje. Šiai nuomonei pritaria ir Vaitkevičius (1995) teigdamas, jog ypač aktyvus socializavimo procesas vyksta ankstyvojoje vaikystėje. Mokslininkas akcentuoja, kad vaiko vaikystė, lyginant su kitais gyvūnais, trunka labai ilgai ir vaikas ilgą laiką yra visiškai priklausomas nuo jį supančių suaugusių žmonių. Vaikas tiesiog visiškai pasiduoda suaugusiųjų valiai ir prisitaiko prie aplinkos, išmoka elgtis taip, kaip elgiasi kiti, jį supantys, žmonės. Pasak daugelio autorių (Vaitkevičius, 1995; Juodaitytė, 2002; Leliūgienė, 2002, Berns, 2009) socializacijos procese vaikas tiesiog mokosi iš jį supančių žmonių. Tačiau Berns (2009) išskiria, jog socializacija turi perteikti kitai kartai sukaupą kultūrinį palikimą ir *status quo*⁶, nes būtent taip kitos kartos nariai parengiami stabiliam gyvenimui, turi galimybę tapti brandžiais visuomenės nariais, o, svarbiausia, vaiko elgesys iš dalies tampa nuspėjamas ir prisitaikantis. Berns (2009), priešingai nei daugelis kitų autorių, kalba apie paradoksą, kuris kyla, kai vaikui siekiama ne tik

⁶ *Status quo* (lot. padėtis, kuri yra) – faktinė arba teisinė padėtis, kurią norima išsaugoti arba atkurti.

perduoti kultūrinį palikimą, norint nuspėti jo elgesį, bet kartu jis mokomas ir prisitaikyti prie pokyčių, t.y. vaikas skatinamas mąstyti savarankiškai, laužyti nusistovėjusias taisykles bei kurti naujas. „Šiandieninė sėkmingos socializacijos užduotis – auklėti vaiką taip, kad jis užaugtų patikimas, rūpestingas ir visavertis žmogus: mokyti jį ir vertybių, moralės normų, nuostatų, elgesio ir vaidmenų, ir kartu – gebėjimo prisitaikyti prie pokyčių“ (Berns, 2009, p. 41).

Žmogaus socializacijos proceso ypatybė yra ta, kad jis nesibaigia kūdikystėje ar vaikystėje. Žmogus net ir būdamas subrendęs nuolat patenka į naujas, jam dar mažai pažįstamas socialines situacijas, prie kurių reikia prisitaikyti. Todėl kai kurie autoriai socializaciją skaido į pirminę ir antrinę. Pasak Kvieskienės (2003), pirminė socializacija siejama su ankstyvąja vaikyste, kai perimamos pagrindinės nuostatos, o antrinė socializacija susijusi su amžiumi, kai į vaiko ugdymą įsitraukia kitos socialinės grupės, asmenys bei daug įtakos turi įvairūs kultūros procesai. Todėl asmens socializacijos esmė yra visą gyvenimą trunkantis adaptavimosi procesas. Šis procesas priklauso nuo tam tikrų socialinių institucijų, kurių vaidmuo vaiko socializacijos raidoje smarkiai skiriasi. Leliūgienė (2003) pabrėžia, jog vienos institucijos turi tik stichinį, trumpalaikį poveikį, o kitos vykdo tikslingo ir nuoseklaus poveikio asmenybės formavimuisi funkciją. Prasmingai augantį vaiką veikiančioms socializacijos institucijomis laikoma: šeima, kultūra, religija ir švietimas (Leliūgienė, 2003). Tačiau yra ir kitų svarbių socializacijos veiksnių, pavyzdžiui, Berns (2009), šalia šeimos ir mokyklos, išskiria bendraamžius, žiniasklaidą ir bendruomenę.

Egzistuoja daugybė socializacijos apibrėžimų. Tačiau apibendrinant juos galima teigti, jog, iš tiesų, socializacija yra ilgas, sudėtingas, natūraliu būdu vykstantis procesas, kurio metu vyksta visuomenės kultūros vaikams ir kitiems asmenims perteikimas bei kartu visuomenėje nusistovėjusių taisyklių, vertybių bei elgsenos modelių perėmimas, siekiant tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Socializacijos proceso metu, vaikas perima vertybes, tradicijas, mokosi socialiai priimtinių normų, taisyklių, susikuria savęs ir pasaulio vaizdą bei atitinkamai elgiasi.

1.2. Žmogaus raidos užduotys vaikystėje socializacijos požiūriu

Anksčiau jau buvo minėta, jog socializacija – tai procesas, kuris plėtojasi ir vyksta nuosekliai. Tik gimęs kūdikis negali visko suvokti ir atlikti pats, todėl jam reikalinga suaugusių pagalba, priežiūra. Kaip teigia Berns (2009), gimęs kūdikis neskiria ribos tarp savęs ir išorinio pasaulio, tačiau bėgant laikui, kitiems tenkinant vaiko poreikius, vaikas pamažu išmoksta naudotis savo jutimais, suvokia savo ir kitų žmonių egzistavimą, o mokantis kalbos pamažu supranta ne tik tai, jog daiktai turi vardus, bet ir mokosi aiškinti bei lyginti skirtingus dalykus. Žmogaus gyvenimą galima suskirstyti į etapus, kurių metu atitinkamai vystosi prigimtiniai ir socialiniai gebėjimai. Dėl to Juodaitytė (2002) socializaciją vaikystėje pažymi kaip procesą, „kuris padeda individams realizuoti biologines psichines galimybes per atitinkamus santykius su socialinėmis grupėmis ir su visuomene“ (p. 163).

Amerikiečių sociologas Meadas (1934) akcentuoja suaugusių artimų žmonių svarbą vaiko raidai ir teigia, jog kūdikiai ir maži vaikai visų pirma kaip socialinės būtybės vystosi mėgdžiodami aplink juos esančių žmonių veiksmus (cit. Giddens, 2006). Šis mokslininkas išskiria tris vaiko vystymosi etapus, kurie atspindi vaikų mokymąsi atlikti suaugusių žmonių vaidmenis: parengiamąjį, žaidybinį ir baigiamąjį (Mead, 1934, cit. Juodaitytė, 2002):

- parengiamajame etape 1 – 3 metų vaikai imituoja suaugusiųjų elgesį jo nesuprasdami;
- žaidybiniame etape 3 – 4 metų vaikai pradeda suprasti suaugusiųjų, kuriuos jie imituoja, elgesį;
- baigiamajame etape 4 – 5 metų vaikai jau gali susikoncentruoti ir tikslingai atlikti tam tikrus veiksmus, kurie atitinka suaugusiųjų elgesį.

Akivaizdu, jog tam, kad vaikas galėtų gyventi ir tinkamai veikti socialinėje aplinkoje, jam reikalingi tam tikri įgūdžiai ir kompetencijos. Konkrečiam vaiko amžiaus laikotarpiui būdingos konkrečios vystymosi užduotys, kurios apima motorinius, intelektinius bei socialinius ar emocinius įgūdžius. Beresnevičienė (2003) išskiria vystymosi užduotis, kurias dera atlikti kiekvienoje vystymosi stadijoje, tačiau šiame darbe bus aptariami tik tie uždaviniai, kurie būdingi vaikui iki 18 metų:

Kūdikystėje (nuo gimimo iki maždaug 2 metų) formuojasi socialinis ir emocinis prierašumas prie vaiką auginančio žmogaus bei pasitikėjimas aplinka. Vaikas pradeda suvokti pastovius objektus, priežasties – pasekmės santykį, formuojasi jo sensorinis intelektas. Vyksta spartus emocinis vaiko vystymasis.

Ankstyvojoje vaikystėje (nuo 2 iki 4 metų amžiaus) vaikas mokosi vaikščioti, kalbėti, žaisti, fantazuoti. Pamažu atsiranda gebėjimai save kontroliuoti.

Vėlyvojoje vaikystėje (nuo 4 iki 6 metų) svarbiausias vaiko uždavinys yra lyties vaidmens identifikavimas. Šiuo metu vystosi vaiko moralė, savigarba bei gebėjimas žaisti grupėje.

Pradinio mokyklinio amžiaus vaikui (nuo 6 iki 12 metų amžiaus) svarbiausia sukurti draugiškus santykius su bendraamžiais. Formuojasi tam tikri vaiko įgūdžiai bei savivertės jausmas.

Jaunesniajam paaugliui (nuo 12 iki 18 metų) vyksta spartus fizinis brendimas, stengiamasi pritapti prie bendraamžių bei mokomasi užmegzti draugystę su priešingos lyties asmenimis.

Psichologas Eriksonas (2004) išskiria aštuonias psichosocialines žmogaus raidos stadijas, kurios daro įtaką asmenybės raidai. Tai pasitikėjimas ar nepasitikėjimas, autonomija ar gėda ir abejonė, iniciatyva ar kaltė, darbštumas ar menkavertiškumas, tapatybė ar vaidmenų sumaištis, artumas ar izoliacija, produktyvumas ar sąstingis, pilnatvė ar neviltis. Psichosocialinės krizės atsiranda sąveikaujant su socialine aplinka, o kiekvieno žmogaus tolesnė adaptacijos ir vystymosi sėkmė priklauso nuo to, kaip žmogus įveikia kiekvienai stadijai būdingą psichosocialinę krizę.

Beresnevičienė (2003) vaiko vystymosi užduotis, remdamasi Eriksono išskirtomis psichosocialinėmis krizėmis, aiškina taip:

- Naujagimiui svarbiausia yra emocinis ryšys su motina ir aplinkiniais žmonėmis, todėl priklausomai nuo to pirmiausia formuojasi pasitikėjimas ir nepasitikėjimas. Vaikas gali norėti bendrauti su žmonėmis arba jų vengti ir atsiriboti.

- Nuo 1 – 3 metų vaikas susiduria su autonomija, gėdos ir abejonės jausmais. Jei tėvai per daug kontroliuoja vaiką, tai vaikas jaučiasi esąs silpnas, gėdijasi to ir bando veikti pats.

- Apie trečiuosius gyvenimo metus vaikas susiduria su iniciatyvumu ir kaltės jausmu. Vaikas sėkmingai įveikia problemą, jei jaučia palaikymą ir savo tikslų pagrįstumą. Jei vaikas išgąsdinamas savo paties rodomos iniciatyvos pagrindu, tai jis gali prarasti pasitikėjimą ir jausti kaltę.

- Mokyklinio amžiaus vaikas (7 – 11 m.) išgyvena darbštumo ir menkavertiškumo krizę. Šiame etape labai svarbu vaikui gebėti dirbti individualiai ir grupėje su kitais žmonėmis bei nesijausti žemesniu ar mažiau sugebančiu.

- Paauglystės periode išgyvenama tapatumo ir vaidmenų sumaišties krizė. Jei išvystomas identiškumas, tai ateityje lengviau randami patenkinami ir suaugusiems reikšmingi vaidmenys ir statusai.

Akivaizdu, jog socialinė aplinka, į kurią patenka tik gimęs vaikas, yra labai svarbi ir lemia tolesnę jo raidą. Asmenybės vystymuisi ir įgytų savybių formavimuisi daugiausia lemiamos įtakos turi vaiko sąveika su socialine aplinka per pirmuosius penkerius metus, nes būtent per tiek laiko susiformuoja pagrindiniai struktūros elementai⁷. Taigi tėvų vaidmuo vaiko raidoje ir jo socializacijos procese, yra ypatingai svarbus. Vaikai vystosi palaikydami santykius su tėvais ir kitais artimaisiais, todėl nuo santykio su pačiais artimiausiais žmonėmis priklauso vaiko vėlesni santykiai su žmonėmis, visuomene, gamta ir visu pasauliu. Pasak M. Pileckaitės-Markovienės ir kt. (2004), nuo kūdikystės vaiko patiriami tarpusavio santykiai, fizinis ir emocinis motinos ar kito globėjo nuolatinis buvimas šalia vaiko, turi įtakos vaiko pažinimo, suvokimo ir mąstymo vystymuisi ir yra pagrindas žmogiškam bendravimui. Svarbus yra ne tik motinos, bet ir tėvo vaidmuo vaiko gyvenime. Kaip pabrėžia Pileckaitė, Lazdauskas, (2007) „tėvas atstovauja kitam žmogiškojo egzistavimo poliui: minties, daiktų, sukurtų žmogaus rankomis, disciplinos, kelionių, nuotykių ir kt. pasauliui, jis rodo vaikui kelią į gyvenimą“ (p. 17). Tėvai vaiko vystymosi periode yra svarbūs ne tik, kaip teigiamos emocinės patirties šaltinis, tačiau svarbus yra ir pavyzdžio rodymas, bei tam tikrų ribų bei taisyklių nustatymas. „Vaikas, norėdamas pritapti prie aplinkos, turi turėti aiškų ir nuoseklų vadovavimą“ (M. Pileckaitė-Markovienė ir kt., 2004, p. 32). Išbandydamas ribas, vaikas mokosi savikontrolės, valdyti save bei prisitaikyti prie egzistuojančių taisyklių.

Taigi kiekvienas vaikas nuo pat gimimo yra tarsi „užprogramuotas“ ir palaiptiui turi vystytis, išmokti įvairių įgūdžių, įveikti jam skirtas atitinkamo amžiaus tarpsnio užduotis (prisitaikyti prie aplinkos, mokytis, vaikščioti, kalbėti, identifikuoti savo lyties vaidmenis, išmokti bendrauti su kitais

⁷ Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida, 2007.

žmonėmis, tapti savarankišku ir pan.). Tėvų vaidmuo vaiko raidai ypač svarbus, nes mėgdžiodamas suaugusius jis mokosi tapti savarankišku.

1.3. Šeima – svarbiausias vaiko socializacijos veiksnys

Egzistuoja daugybė socializacijos apibrėžimų, atitinkamai egzistuoja įvairios socializacijos teorijos (biologinė, elgesio išmokymo, sociokultūrinė, psichoanalitinė ir kt.), kurios skirtingai aiškina veiksnius, lemiančius asmenybės raidą. Vienose teorijose didžiausias dėmesys skiriamas vidiniams (biologiniams) veiksniams, o kitose labiau akcentuojami išoriniai (sociokultūriniai, išmokymo) veiksniai. Augdamas vaikas, kaip jau anksčiau minėta, yra veikiamas daugybės veiksnių: švietimo, bendruomenės, žiniasklaidos, religijos, bendraamžių ir kitų, tačiau šeimai suteikiama išskirtinės svarbos reikšmė.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nurodoma, jog šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, o valstybė saugo motinystę, tėvystę ir vaikystę. Tėvų teisė ir pareiga išlaikyti savo vaikus ir juos auklėti taip, kad jie užaugę būtų dori žmonės bei ištikimi piliečiai (LR Konstitucija, 2002). Tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti tokias gyvenimo sąlygas, kad vaikai augtų, vystytųsi ir tobulėtų⁸. Taigi valstybės skiriamas dėmesys šeimai, atskleidžia išskirtinę jos svarbą, pabrėžia jos funkcijas bei pareigas.

Iš tiesų, šeima yra kur kas daugiau nei teisinis, ekonominis vienetas ar tiesiog įteisintais ryšiais susietų žmonių grupė. Pasak Miškinio (2003), šeima yra meilės ir solidarumo bendruomenė, kurioje sudarytos puikios sąlygos mokytis bei perduoti kultūrinės, etinės, visuomeninės, dvasinės bei religinės vertybės, kurios yra būtinos šeimos narių ir visuomenės vystymuisi ir gerovei. Dėl to vaikui šeima yra pati artimiausia ir patikimiausia aplinka, kurioje jis gali jaustis saugus, mylimas bei užtikrintas, kad gaus daugybę žinių, reikalingų pradedant savarankišką gyvenimą. Nepaisant to, jog kiekvieno žmogaus etninė, kultūrinė, socialinė, politinė aplinka skiriasi, vis tik šeima yra laikoma universalium modeliu, pagal kurį mokoma organizuoti tarpasmeninius santykius, apimant skirtingus žmonių gyvenimo bendruomenėje aspektus: asmenybės, artumo ir socialinių santykių, karjeros planavimo, ekonominės (ne)priklausomybės, teisinio saugumo, ilgalaikių tikslų ir pan., teigia Lombaerts ir Osewska (2008).

Dauguma autorių (Vaitkevičius, 1995; Juodaitytė, 2005; Berns, 2009; Matulionis, 2002; Miškinis, 2003; Leliūgienė, 2003, Kvieskienė, 2000, 2003) vieningai teigia, jog šeima yra pats svarbiausias socializacijos veiksnys. Šeima pirmoji įveda vaiką į bendruomenę ir visuomenę, todėl jai tenka didžiausia atsakomybė už vaiko socializaciją (Berns, 2009). Žmogaus socializacija prasideda šeimoje, kur susiformuoja asmenybės pagrindai, charakterio bruožai, požiūris į gyvenimą, kultūrinės,

⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Prieiga internete: http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/LR_vaiko%20teisiu_apsaugos_pagrindu_istatymas.htm [žiūrėta 2011 06 13 d.].

dorovines vertybes, darbą, teigia Braslauskienė ir Šmitienė (2001). Šeima yra unikali socialinė institucija, socialinio gyvenimo centras, nes joje pratęsiama gyvybė, joje vaikas gauna pirmąsias socializacijos pamokas, tampa grupės nariu, įgyja esminių socialinių žinių, susiformuoja įgūdžius bei gebėjimus, perima vertybes, susikuria idealus, susipažįsta su socialinėmis taisyklėmis, nuostatomis ir normomis, kurios būtinės gyvenant visuomenėje. „Šeima – pagrindinis socializacijos veiksnys, kurio dėka vaikas įgyja esminių socialinių žinių, susiformuoja įgūdžius bei gebėjimus, perima vertybes ir idealus, taisykles ir normas, būtinas gyventi jį supančioje visuomenėje“ (Leliūgienė, 2003, p. 9). „Šeima veikia vaiką, o ir kiekvieną narį tiesiogiai visose savo gyvenimo srityse“ (Vaitkevičius, 1995, p.195). Tėvai tampa pirmieji savo vaikų ugdytojai. „Jie saugo ir gina savo atžalas, perduoda jiems šeimos bei tautos tradicijas, skiepija žmogiškąsias vertybes“ (Miškinis, 2003, p. 9). Paprasčiau tariant, šeima tampa pirmuoju pavyzdžiu, pagal kurį formuojasi vaiko pasaulėžiūra, pasaulėjauta, socialinis elgesys. „Šeima lemia ne tik asmenybės formavimąsi, bet ir žmogaus savęs vertinimą, pasitikėjimą, o taip pat stimuluoja jo kūrybinį bei socialinį aktyvumą“ (Leliūgienė, 2003, p. 284).

Tėvo ir motinos vaidmuo vaiko gyvenime yra labai svarbus nuo pat vaiko gimimo, nes tėvai, visų pirma, rūpinasi vaikais ir atlieka įvairias funkcijas, kad būtų patenkinti šeimos narių poreikiai. Rutter (1975) pateikia tokius svarbiausius tėvų vaidmenis (cit. Juodraitis, 2004, p. 125):

- teigiamų ryšių ir nuostatų teikimas;
- saugos teikimas;
- vaidmens modelių teikimas;
- vaiko bendruomenėje ir kultūroje galiojančios gyvenimo patirties teikimas;
- disciplinos ir aiškaus komunikacijos tinklo teikimas.

Šie tėvų vaidmenys puikiai atspindi, jog tėvų pareiga yra kurti palankias vaikui augti sąlygas, perteikti gyvenimo patirtį, mokyti įvairių vaidmenų, kontroliuoti bei užtikrinti supratimu grįstą bendravimą. Pasak Braslauskienės ir Šmitienės (2001), kiekvienas vaikas šeimoje auga ir vystosi kiek skirtingomis sąlygomis, tačiau kiekvienam svarbu, ar jis jaučiasi esąs mylimas ir reikšmingas, ar atstumtas ir nereikalingas. Taip yra dėl to, jog kiekvienas vaikas yra aktyvus šeimoje – stebi, apmąsto vykstančius įvykius. Šeimos funkcijų atlikimas ir šeimos narių asmeniniai santykiai stipriai veikia vaiko psichosocialinę raidą (Berns, 2009). Nuo bendravimo, tėvų pavyzdžio ir psichologinio klimato šeimoje priklauso kokios vaiko savybės ir vertybės susiformuos. „Taigi vaiko raida priklauso nuo šeimos gyvenimo organizavimo (šeimos gyvenimo stiliaus ar atmosferos: nuostatų, vertybių, tarpusavio santykių ir santykių su aplinkiniais žmonėmis) bei nuo pagrindinių šeimos funkcijų (reprodukcinės, pirminės socializacijos, edukacinės ir psichoterapinės bei ekonominės ir namų ūkio tvarkymo) įgyvendinimo (Pileckaitė, Lazdauskas, 2007, p. 15). Pasak Gliokler (2003) ir Berns (2009), bendraudamas su šeimos nariais ir artimaisiais, vaikas susikuria tam tikrus vaidmenų modelius. „Nuo tėvų elgesio su vaiku priklauso, kaip šis elgsis su savo broliais ir seserimis. Vaiko asmenybė ir

savigarbos jausmas daro įtaką visiems šeimos santykiams ir savo ruožtu šie santykiai taip pat daro įtaką vaikui!“ (Gliokler, 2003, p. 138). Per bendravimą su artimiausiais žmonėmis, šeimos nariais – tėvais, broliais, seserimis, seneliais ir kitais giminaičiais vaikas susikuria ir perima tam tikrus santykių su kitais žmonėmis modelius, o vėliau tie sukurti ir perimti modeliai taikomi ir tobulinami bendraujant su draugais, bendradarbiais, o galiausiai su sutuoktiniu ir vaikais, teigia Berns (2009). Taigi tėvai yra atsakingi už vaikui perduodamą vertybių sistemą, kuri turės įtakos tolesniam vaiko gyvenimui, jo kokybei. Pasak Rupšienės (2001), pozityvi vaiko socializacija vyksta tik „normaliai funkcionuojančioje“ šeimoje, kurioje tenkinami šeimos narių poreikiai, o šeimos nariai pasižymi tolerancija, abipuse pagarba, noru būti drauge, interesų ir vertybinių orientacijų panašumais, gebėjimais tartis ir rasti kompromisą. Pasak tos pačios autorės šiuolaikinė šeima susiduria su įvairiomis krizėmis, susijusiomis su išoriniais įvykiais (karais, stichinėmis nelaimėmis ir pan.) arba vidiniais pokyčiais (ligomis, skyrybomis, emigracija ir pan.), kurie lemia šeimos disfunkcionalumą. Įvairios tėvų ir artimųjų problemos, nesantaika šeimoje itin veikia vaiko socializaciją ir neretai turi įtakos psichologinių ar socialinių problemų atsiradimui.

Apibendrinant galima pasakyti, jog, nors vaikui augant plečiasi jo socializacijos veiksmų laukas, įsijungia įvairios institucijos, vis tik šeima išlieka svarbiausia visą gyvenimą. Nuo pat gimimo vaiką supanti aplinka, santykiai ir emocinis ryšys su tėvais labiausiai veikia vaiko raidą, formuoja vaiko asmenybę, vertybes, požiūrį į gyvenimą ir lemia vaiko elgesį.

2. VAIKŲ SOCIALIZACIJA TRANSNACIONALINĖJE ŠEIMOJE

2.1. Transnacionalinės šeimos samprata ir paplitimas

Pasak mokslininkų, XX a. pabaigoje prasidėjusios sparčios permainos vyksta visose visuomenės gyvenimo srityse ir jos reiškiasi spartaus tempo bei didžiulių mastų demografiniais pokyčiais: „iš esmės keičiasi visų demografinių procesų – gimstamumo, santuokų, mirtingumo, migracijos – raida“ (Stankūnienė ir kt., 2003, p. 13). Emigracija yra vienas aktualiausių pastarųjų metų ekonominių ir socialinių reiškinių (Dapkus ir kt., 2011). „Emigracija iš Lietuvos neigiamai veikia ne tik šalies socialinę ir ūkio raidą, švietimo, darbo, sveikatos apsaugos ir kitų sričių padėtį, tačiau daro didelę žalą šeimoms bei vaikams, kurie dėl šios priežasties gyvena atskirai“ (Šalaševičiūtė, 2006, p.63). Emigracijos kontekste išryškėja nauja šeimų grupė, iš kurių vienas ar keli šeimos nariai emigravę, o vaikai auga be vieno ar abiejų tėvų (Dapkus ir kt. 2011). Tokios šeimos vadinamos transnacionalinėmis.

Transnacionalinis (trans. + nacionalinis) – peržengiantis vienos nacijos, valstybės ribas, tarptautinis (Tarptautinių žodžių žodynas, 2004, p. 752).

Pačia bendriausia prasme, pasak Maslauskaitės ir Stankūnienės (2007), *„transnacionalizmas apibrėžia migrantų ar jų bendruomenių gyvenimo socialinės organizacijos formas, kurios yra sąlygotos nenutrūkusių, objektyviai ir subjektyviai migrantams aktualių ryšių su kilmės šalimi. Transnacionalizmas siekia konceptualizuoti tokias šiuolaikinių migrantų ir jų bendruomenių gyvenimo sąlygas, kai tikslo šalyje gyvenantis migrantas per įvairias kasdienes praktikas ir socialinius tinklus išlaiko ryšius su kilmės šalimi, nors kartu yra veikiamas ir tikslo šalies socialinio, kultūrinio, politinio, ekonominio konteksto“* (p. 26). Taigi transnacionalizmas tiesiog apibrėžia socialinę kasdienybę ir praktikas tų žmonių, kurie gyvena ir veikia peržengę nacionalinių valstybių ribas. Akivaizdu, jog tokios gyvenimo sąlygos transformuoja šeimą ir keičia jos funkcijas. Todėl, kaip teigia Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007), šeima kaip objektas transnacionalizmo studijose išskyla kalbant apie reprodukciją ir šeimos funkcijų atlikimą transnacionalizmo sąlygomis: „pagrindine tyrimo problema tampa šeimos galimybių atlikti savo socialines funkcijas, socialiai reprodukuoti naujus visuomenės narius analizė“ (p. 30).

Apibūdindami transnacionalinę šeimą Lietuvos ir užsienio mokslininkai (Maslauskaitė ir Stankūnienė, 2007; Zontini, 2007, 2010; Orozco, 2006; Bryceson & Vuorela, 2002) pabrėžia, jog transnacionalinės šeimos išsiskiria tuo, kad peržengia vienos nacionalinės valstybės ribas, tačiau palaiko ryšį su šeimos nariais, gyvenančiais kitoje šalyje. Pagrindinė transnacionalinės šeimos savybė yra šeimos nariai, „išsibarstę“ už valstybės sienų, tačiau vis tiek išlaikantys bendros gerovės ir vieningumo pojūtį (Bryceson & Vorela, 2002). Ho (2002) ir Schmalzbauer (2004) taip pat pažymi, jog

transnacionalinės šeimos susitaria gyventi atskirai dviejose ar net daugiau skirtingų šalių, tačiau išlaiko glaudžius ryšius su savo tėvyne (cit. Cho et al., 2010).

Orozco (2006) transnacionalinę šeimą analizuoja iš finansinės perspektyvos. Jis teigia, jog transnacionalinė šeima yra namų ūkis, kurio šeimos nariai gyvena skirtingose šalyse, tačiau nuolat bendrauja, palaiko ryšį ir dalijasi atsakomybe. Žmonės, kurie siunčia ir gauna pinigus, sukuria tokias šeimas, kurias iš tiesų skiria atstumas, tačiau jungia meilė, o materialinės atsakomybės palaiko jų ryšį (Orozco, 2006). Taigi transnacionalinės šeimos nariai išgyvena atsiskyrimą, tačiau lieka vieni kitiems įsipareigoję.

Apibendrinus daugumos autorių transnacionalinės šeimos apibrėžimus, nesunku pastebėti, jog būtent šeimos narių, gyvenančių atskirai, glaudaus ryšio palaikyme slypi transnacionalinės šeimos unikalumas.

Lietuvoje transnacionalinei šeimai apibūdinti naudojamas sinonimiškas terminas „Atotolio šeima“. Pasak mokslininkų (Juozeliūnienės ir kt., 2008), atotolio šeima yra lietuviškas terminas, kurį 2006 m. pasiūlė I. Juozeliūnienė ir M. P. Šalkauskas. „Atotolio šeimos objektas yra asmenų grupė, kurioje vienas iš tėvų (abu tėvai) ir vaikas (-ai) gyvena skirtinguose namų ūkiuose skirtingose šalyse. Šie asmenys suvokia save kaip šeimą (ir artimiausios socialinės aplinkos taip pat laikomi šeima)“ (Juozeliūnienė ir kt., 2008, p. 119). Pagal tai, kuris šeimos narys yra išvykęs į kitą šalį, skiriamos *išvykusio tėvo/motinos, išvykusių abiejų tėvų* ar *išvykusio vaiko* atotolio šeimos, teigia Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė (2009). Anot šių mokslininkų, atotolio šeimos terminas žymi tėvų ir vaikų gyvenimą skyrium bei tėvų-vaikų šeiminių santykių ypatumus, kuriuos lemia „tolis“, tačiau šis terminas neturi stigmatizuojančio pobūdžio, kuris yra būdingas terminui „išskirtos šeimos“.

Pasak daugumos transnacionalines šeimas tyrinėjančių mokslininkų (Bryceson & Vuorela, 2002; Parrenas, 2005; Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė, 2009, Cho et al., 2010), transnacionalinės šeimos nėra naujas reiškinys. „Kolonizacija, prekyba, masinės emigracijos srautai sukurdavo precedentą atotolio šeimoms“ (Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009). Pasak Cho et al. (2010), šeimos tampa transnacionalinėmis dėl politinių, ekonominių ar švietimo priežasčių. Tačiau, pasak šių mokslininkų, skirtingos transnacionalinės šeimos susikūrimo priežastys lemia tai, jog transnacionalinės šeimos tarpusavyje labai skiriasi. Paprastai skiriasi ne tik šeimos narių išvykimo priežastys, tačiau ir laikas, kurį šeimos nariai gyvena atsiskyrę, šeimos struktūra, priklausomai nuo to kiek šeimos narių išvyksta ir galimybės gyventi vėl kartu. Kai kurios šeimos priverstos gyventi atskirai per imigracijos procesą, kitos dėl to, jog suaugęs šeimos narys dirba arba studijuoja užsienyje; kai kurios šeimos susijungia po kelių mėnesių, o kai kurios nesusijungia daugelį metų; kai kurie vaikai būna atskiri nuo vieno iš tėvų, o kai kurie nuo abiejų; vieni patys priima sprendimą gyventi atskirai, o kiti yra priversti atsiskirti dėl išorinių priežasčių (Cho et al., 2010).

Transnacionalinių šeimų paplitimui visame pasaulyje didžiausią įtaką padarė globalinis kapitalizmas, teigia Cho et al. (2010). Gamybos ir darbo srautų globalizacija prisidėjo prie vis dažniau pasitaikančios transnacionalinės šeimos formos, kuri jau pasidarė įprasta ne tik vargingai gyvenančių migrantų darbininkų, bet ir profesionalaus elito tarpe (Zontini, 2007). Kaip teigia Zontini (2007), tokia šeimos forma išpopuliarėjo jau dvidešimto amžiaus pradžioje, kai dėl darbo daug vyrų iš Lenkijos, Italijos, Airijos, Kinijos emigruodavo į JAV ir Lotynų Ameriką, o jų žmonos su vaikais likdavo gimtojoje šalyje. Tokių šeimų gausu ir Filipinuose. Parrenas (2005) teigia, jog net 7,38 milijonai filipiniečių dirba ir gyvena 187 šalių ir vietovių visame pasaulyje. Pasak autoriaus, filipiniečiai yra viena iš didžiausių darbo migrantų grupių pasaulyje, o dėl šios priežasties, kaip apskaičiuota, net 9 milijonai vaikų Filipinuose (maždaug 10 % Filipinų gyventojų) auga be vieno ar be abiejų tėvų.

Lietuvoje apie transnacionalines šeimas atliktų tyrimų nėra daug. Transnacionalinę šeimą iki šiol Lietuvoje tyrinėjo Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007), Juozeliūnienė ir kt. (2008), Butvilas ir Terepekaitė (2008), Gumuliauskienė ir kt. (2008). Tačiau ilgą laiką emigracijos tyrimuose daugiausia dėmesio buvo skiriama emigracijos priežastingumui ir tik 2007 Maslauskaitė ir Stankūnienė pradėjo tyrinėti šeimos pokyčius migracijos kontekste. Taigi Lietuvoje transnacionalinių šeimų tyrimai yra gana naujas reiškinys. Iki šiol trūksta informacijos tiek apie transnacionalinės šeimos paplitimą, tiek ir patikimų statistinių duomenų apie tai, kiek vaikų auga be vieno ar abiejų tėvų, jiems išvykus. Tačiau emigracijos procesus tyrinėjantys mokslininkai teigia, jog didelė emigracija kelia grėsmę tradicinei šeimai. Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė (2009) pažymi, jog transnacionalinės šeimos gali tapti nauja perspektyva, kuri pakeis tradicinę šeimą: „ilgainiui jos įsitvirtins kaip pastovi alternatyva tradicinei branduolinei šeimai“ (p. 83). Pasak mokslininkų, taip gali atsitikti dėl to, jog nuolatinės trumpalaikės tėvų išvykos uždariauti neretai virsta nuolatinėmis ir ilgai trunkančiomis.

Transnacionalinių šeimų paplitimą Lietuvoje geriausiai atskleidžia statistiniai duomenys. Lietuvos gyventojų emigracijos mastai ir intensyvumas, pasak Maslauskaitės ir Stankūnienės (2007) ir, kaip rodo statistikos departamento duomenys, yra labai dideli. Emigruojančių iš Lietuvos skaičiaus augimui daug įtakos turėjo Lietuvos prisijungimas prie Europos Sąjungos. Per pirmuosius narystės Europos Sąjungoje metus (2004) emigrantų iš Lietuvos skaičius išaugo (deklaruota ir nedeklaruota emigracija) nuo 22,7 tūkst. iki 32,5 tūkst., 2005 m. emigravusių buvo 48,1 tūkst., 2010 m. – 83,2 tūkst. gyventojų, o 25,4 tūkst. 2010 m. išvykusių ir vyresnių nei 18 m. vyrų ir moterų buvo susituokę asmenys⁹. Kiek iš išvykusiųjų turėjo vaikų, neaišku, nes Lietuvos statistikos departamentas nuo 2011 m. tokių duomenų nebeteikia. Tačiau, kaip nurodo Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007), remdamosi anksčiau statistikos departamento nurodytais duomenimis, 2006 m. pusė išvykusiųjų buvo susituokę asmenys ir beveik pusė iš jų turėjo vaikų, tačiau tik kas antras išvyko kartu su vaiku (-ais).

⁹ Statistikos departamento informacija. Prieiga internete: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2011 06 12].

Darbo ir socialinių tyrimo instituto atlikto tyrimo galutinėje ataskaitoje¹⁰ taip pat nurodoma, jog norint bent apytiksliai sužinoti vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, skaičių, būtina atidžiai analizuoti statistinius duomenis apie emigrantų šeiminei padėti. Šioje ataskaitoje pateikiami Statistikos departamento duomenys, kur nurodoma, jog 2006 metais 13,3 proc. emigrantų į užsienį išvyko su vaikais, 7,8 proc. išvyko vieni, be vaikų, o 35,9 proc. respondentų šios informacijos nenurodė. Šioje ataskaitoje taip pat minima, jog tėvų, išvykusių dirbti į užsienį ir palikusių vaikus Lietuvoje, skaičius gali būti didesnis, tačiau vis dažniau kalbant apie išvykusių tėvų paliktų vaikų socialines ir psichologines problemas, išvykstantys asmenys tiesiog vengia pateikti informaciją apie vaikų buvimo vietą. Ataskaitoje minima, jog Lietuvoje nėra oficialių duomenų, kurie atskleistų, kokia dalis vaikų Lietuvoje yra palikti vieni be tėvų priežiūros ar kiek iš jų gyvena su vienu iš tėvų, kitam emigravus: „Galima tik spėlioti, kad tokių vaikų skaičius Lietuvoje yra ištis nemažas, turint omenyje tai, kad per 2005 – 2006 m. laikotarpį iš Lietuvos išvyko daugiau nei 40,5 tūkst. gyventojų, iš kurių apytiksliai 12 proc. išvyko vieni, be vaikų“ (p. 11).

Transnacionalinių šeimų mastą rodo ir 2007 m. Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigos atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo 651 vaikų ugdymo įstaiga.¹¹ Atliktas tyrimas, atskleidė, jog tuo metu Lietuvoje gyveno 9031 vaikas, kurio vienas ar abu tėvai išvykę į užsienį, o iš jų be nuolatinės priežiūros buvo likę 3725 vaikai. Gauti duomenys parodė, jog 491 moksleivis yra prižiūrimas giminaičių, 293 – vyresnio brolio ar sesės, 122 vaikus prižiūri draugai ar pažįstami, o 78 vaikai atskleidė gyvenantys visiškai vieni, nors manoma, jog vienišų vaikų skaičius žymiai didesnis (remiantis neoficialiais duomenimis ~ 20 tūkst.). „Kaip atsakas į šį skaudų reiškinį atsirado ir naujas terminas – *emigracijos našlaičiai*“¹² (p.133).

Taigi transnacionalinės šeimos nei užsienio šalyse, nei Lietuvoje nėra naujas reiškinys. Tiesiog išaugę emigracijos mastai lėmė, jog tokių šeimų smarkiai pagausėjo. Statistiniai duomenys rodo, jog problema yra ne tik didelis emigrantų iš Lietuvos skaičius, bet ir emigravusiųjų besikeičianti šeiminei padėtis, nes, vienam ar abiem tėvams išvykus, Lietuvoje be tėvų lieka gyventi vaikai.

2.2. Transnacionalinė šeima: šeiminio gyvenimo pokyčiai

Dauguma mokslininkų paprastai šeimą apibūdina, kaip socialinę grupę, kurią sieja tam tikri ryšiai ir įsipareigojimai. Šeima yra „mažos žmonių grupės sąjunga, paremta visuomeniniais, ekonominiais ir biologiniais ryšiais bei interesais (Vaitkevičius, 1995, p. 185). „Šeimoje tenkinami

¹⁰ Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Vaikų, kurių tėvai išvyko iš Lietuvos, psichologinių ir socialinių gerovės veiksnių tyrimas. – Vilnius, 2008.

¹¹ Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai / Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vaikų laikomosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“. – Vilnius: Lodvila, 2008.

¹² Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai / Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vaikų laikomosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“. – Vilnius: Lodvila, 2008.

įvairiausi svarbiausi žmogaus poreikiai, pirmiausia seksualiniai, vaikų gimdymo, ūkiniai, vartojimo, emociniai, doroviniai, estetiški, psichologiniai ir pan.“ (Matulionis, 2002, p. 152). O šeimos funkcijos yra suprantamos kaip sutuoktinių ar kitų šeimos narių poreikių tenkinimas, bei pareigų vieni kitiems atlikimas (Matulionis, 2002).

Akivaizdu, jog transnacionalinėje šeimoje viskas vyksta kitaip. Pasak Zontini (2010), transnacionalizmas apskritai verčia į šeimą žiūrėti kitaip, ją iš naujo apgalvoti ir suprasti, atsižvelgiant į erdvinį šeimos narių atskyrimą. Lietuvoje, pasak Juozeliūnienės ir Leonavičiūtės (2009), transnacionalinės šeimos iki šiol daugiausia buvo nagrinėjamos kapitalo ir darbo jėgos judėjimo požiūriu, tačiau pastaruoju metu vis plačiau kalbama apie šeimos struktūros ir funkcijų pokyčius, kurie įvyksta vienam ar keliems šeimos nariams išvykus. Šeimai tapus transnacionaline, ištis pasikeičia ne tik šeimos struktūra, bet įvyksta visos šeimos transformacija, neretai koreguojant šeimos narių vaidmenis ir perorganizuojant paprastai šeimai įprastas atlikti funkcijas. „Kinta ekonominė, globos ir rūpybos, psichologinės paramos, prokreacinė, seksualinių ryšių ir kitos šeimai priskiriamos funkcijos“, teigia Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007, p.6). Pasak šių mokslininkių, dalis iki tol šeimoje atliktų funkcijų neretai perduodamos kitiems šeimos nariams, giminaičiams ar artimiems žmonėms, o dalis funkcijų tiesiog laikinai suspenduojamos.

Šeimai tapus transnacionaline įvyksta šeimos narių vaidmenų reorganizacija. Tai reiškia, jog priklausomai nuo to, kuris šeimos narys išvyko, iš naujo paskirstomi darbai ir atsakomybės. Priklausomai nuo šeimos struktūros, kai kurie suaugusiųjų vaidmenys gali būti perduodami vyresniesiems vaikams, teigia Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007), tačiau, jei vaikai per maži, tada didesnę atsakomybės dalį, o kartu ir daugiau vaidmenų prisiima su vaikais likęs asmuo arba neretai pagalbos ir palaikymo prašoma vyresniosios kartos. Vaidmenų perorganizavimas yra svarbus ir sudėtingas procesas, kuris reikalauja laiko, fizinių ir psichologinių sąnaudų, nes šeimos nariai gali būti nepasirengę naujiems vaidmenims. Ypatingai daug problemų kyla tada, kai vaikams priskiriami jų amžiaus ir psichologinės, fizinės ar socialinės brandos neatitinkantys vaidmenys (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007). Tačiau šios mokslininkės pastebi, jog vaidmenų perorganizavimas turi ir teigiamų pasekmių: „vaidmenų perdavimas vaikams gali turėti ir pozityvią įtaką, didinti jų atsakomybę ir šeimos narių tarpusavio solidarumo jausmą“ (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007, p. 106).

Transnacionalinės šeimos peržengia skirtingų nacionalinių valstybių ribas, o dėl atstumo susitikimai ir grįžimai namo nėra tokie paprasti. Savaimė suprantama, jog tai keičia ne tik atliekamus vaidmenis, bet ir kasdienį šeimos narių bendravimą bei tarpusavio santykius. Cho at al. (2010) teigia, jog trumpalaikiai ir ilgalaikiai atsiskyrimai turi įtakos susituokusių porų santykiams ir vaikų, augančių su vienu iš tėvų arba be tėvų, raidai. Maslauskaitė ir Stankūnienė pažymi, jog kai kuriose transnacionalinėse šeimose santykiai tarp partnerių taip koreguojasi, kad kraštutiniu atveju šeimai gresia iširimasis.

Iš tiesų, santykius tiek tarp sutuoktinių, tiek ir tarp vaikų gali keisti įvairios priežastys. Pavyzdžiui, kaip teigia Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007), santykiai šeimoje gali keistis dėl to, jog išvykęs šeimos narys internalizuoja naujas vertybes ir požiūrį, priklausomai nuo to, kokioje kultūrinėje terpėje jis gyvena. Kita vertus, įtakos šeimos santykiams gali turėti paprasčiausiai nedalyvavimas kasdieniniame gyvenime. Šeimos nario nedalyvavimas kasdieniniame gyvenime, tarsi išstumia išvykusį šeimos narį, arba padaro jį tarsi „svečią“, kuris paprastai gyvena nuošalėje (Maslauskaitė, Stankūnienė. 2007). Tai visiškai nereiškia, jog išvykusiam šeimos nariui šeima nėra svarbi ar jis vengia atsakomybės. Kaip teigia, Cho et al. (2010), priešingai, atskirai gyvenantys šeimos nariai nori dalyvauti šeimos reikaluose, įskaitant vaikų auklėjimą, tačiau sunkumų kyla dėl geografinio atstumo, ribotų finansinių išteklių ir kitokių priežasčių, kaip antai ribotos komunikavimo galimybių, transporto ir laiko stoka.

Bendravimas tarp šeimos narių pasikeičia ne tik šeimos nariui išvykus, bet ir šeimai vėl susijungus (Cho et al., 2010). Nes „grįžęs šeimos narys turi vėl atrasti savo vietą šeimoje, „atsiimti“ vaidmenis, kurie laikinai buvo perduoti kitiems, atkurti tarpusavio santykių kasdienybę, įsilieti į šeimos gyvenimo įvykių, darbų rutiną“ (Maslauskaitė ir Stankūnienė, 2007, p. 106).

Neretai transnacionalinėje šeimoje vykstantys pokyčiai sukelia įvairius šeimos narių išgyvenimus ir psichologinę įtampą. Kaip teigia Šalaševičiūtė (2006), šeimos išsiskyrimas sukelia skaudžias ir ilgalaikes pasekmes: ryšių susilpnėjimą, susvetimėjimą ar net visišką jų nutrūkimą. Šeimos nario ar kelių narių išvykimas, pasak Butvilo (2007, 2008), ypač neigiamai veikia vaikus, jų raidą ir socializaciją, nes sukelia daug neigiamų jausmų ir, kaip teigia Šalaševičiūtė (2006), skatina neigiamus vaikų elgesio pokyčius. Iš tiesų, šeimos nario išvykimas gali lemti tiek neigiamus, tiek teigiamus pokyčius santykiuose ir bendravime. Šalia neigiamų pasekmių šeimos ryšiams, Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007), įvardija, jog šeimos nario emigracija gali turėti ir teigiamus padarinius, nes iš naujo įvertinami tarpusavio santykiai ir kartais jie paverčiami didesniu gyvenimo prioritetu.

Emigracijos poveikį šeimoms tyrinėjantys mokslininkai (Juozeliūnienė ir kt., 2008; Gumuliauskienė ir kt., 2008; Butvilas ir Terepaitė, 2008) pažymi, jog vienas iš opiausių klausimų, vienam ar abiem tėvams išvykus, yra vaiko globos ir priežiūros klausimas. Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė (2009) teigia, jog, organizuojant Lietuvoje likusių vaikų priežiūrą, konstruojamos „socialinės šeimos“. Tėvams išvykus, vaikai dažnai paliekami seneliams, kitiems giminaičiams, pažįstamiems, valstybės globai ar net visiškai vieni. Tokiu būdu kuriami nauji šeiminiai dariniai, kai kartu gyvenantys asmenys ne visada giminingi, o kai kuriems žmonėms priskiriami nauji (tėvo/motinos) vaidmenys, kuriuos jiems atlikti ypač sudėtinga ir tai kelia grėsmę vaikų ugdymui ir socializacijai. „Šiuo atveju asmenys, susieti ir / arba nesusieti giminystės ryšiais, kuria šeiminius darinius. Jiems deleguojami tradiciškai tėvui ir motinai priskiriami vaidmenys. Naujai paskirstyti vaidmenys neatitinka tradicinio branduolinės šeimos modelio ir kelia visuomenės susirūpinimą vaikų

likimu“ (Juozeliūnienė, Leonavičiūtė, 2009, p. 83). Tačiau „išgyvenimo reikmės koreguoja tarpasmeninius santykius poroje, tarp tėvų ir vaikų ir telkia žmones ne tik giminystės ryšių, bet ir bendrų vertybių ir interesų pagrindu. Nauji transnacionaliniai šeiminiai dariniai byloja apie naują tarpasmeninių santykių raišką, naujo tipo bendruomenes“ (Juozeliūnienė ir kt., 2008, p. 120).

Būtina paminėti, jog, transnacionalinės šeimos neretai sulaukia daug kritikos ir yra vertinamos ypač neigiamai. Viena vertus, kaip teigia Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė (2009), taip yra dėl to, kad seniau darbo užsienyje dažniau ieškodavo vyrai, o pastaruoju metu, tiek emigruojančių vyrų, tiek ir moterų skaičius yra panašus. Tai visiškai modifikuoja šeimos struktūrą, moters kaip motinos vaidmenį, prieštaraujantį tradiciniam motinos ir vaiko priežiūros vaidmeniui šeimoje. Kita vertus, išvykstantys tėvai, kaip minėta, savo vaikus palieka kitų asmenų priežiūrai, o neretai išvyksta neįteisinę laikinos vaikų globos ir nepasirūpinę vaikų atstovavimo klausimu, teigia Šalaševičiūtė (2006). Šie veiksniai lemia neigiamą požiūrį į emigracijos pasekmes šeimai ir ypač vaikams: atotolio šeimos pavadinamos „išskirtomis“, o vaikai – „pabėgėlių“, „paliktais“, „našlaičiais“, „niekieno“, „telefoniniais“ (Juozeliūnienė ir kt., 2008; Šukys ir kt., 2010).

Taigi šeimai tapus transnacionaline, pokyčius išgyvena visa šeima. Svarbiausia yra tai, jog šeimos nario ar kelių narių emigracija ne tik pakoreguoja tarpasmeninius santykius, lemia įvairius išgyvenimus, bet dar ir kuria naujus šeiminius darinius. Būtina atkreipti dėmesį, jog didžiausi pokyčiai susiję su vaikais, nes vienam ar abiem tėvams išvykus, jiems tenka ne tik prisiimti daugiau atsakomybės ir atlikti daugiau vaidmenų, bet neretai dar susitaikyti su faktu, jog, tėvams išvykus, juos globos mažiau svarbūs ar ne visai artimi asmenys.

2.3. Transnacionalinės šeimos pasekmės vaikams

Pasak Malinausko (2006), žmogaus gyvenime darbas ir šeima yra labai svarbūs ir tarpusavyje susiję dalykai, nes paprastai žmogus dirba tam, kad išlaikytų šeimą ar sukurtų kuo geresnę materialinę gerovę. Deja, pastaruoju metu, dėl darbo į užsienį išvykstantys asmenys sulaukia daug kritikos, ypač tais atvejais, kai vaikai paliekami kitų asmenų priežiūrai ar visiškai vieni. Taip yra dėl to, jog paprastai šeimos vaidmuo vaiko gyvenime yra išskirtinai svarbus. O vienam ar abiem tėvams išvykus vaikas atsiduria krizėje, kurią lydi įvairūs išgyvenimai, elgesio pokyčiai ar net psichologinės problemos. „Vaikai gali tapti skaudžiausiai tėvų migraciją išgyvenančia ir didžiausias neigiamas pasekmes patiriančia grupe“ (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007, p. 130).

Visų pirma, būtina paminėti, jog dauguma nacionalinių ir tarptautinių dokumentų ir įstatymų (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija¹³, Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos

¹³Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Prieiga internete:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2011 06 13]

Vaiko teisių apsaugos ir pagrindų įstatymas ir kt.) akcentuoja jau nuo gimimo kiekvieno vaiko teisę žinoti savo tėvus, teisę gyventi su jais ir nebūti atskirtam nuo tėvų, būti aprūpintam, auklėjamam savo tėvų šeimoje, bendrauti su jais ar nuolat palaikyti ryšį bei išsaugoti savo identiškumą. „Vaiko teisę į šeimos globą ir priežiūrą bei šeimos ryšius galima laikyti viena plačiausiai tarptautinės bendrijos pripažįstamų vaiko teisių“ (Sagatys, 2006, p. 40). Pasak Šalaševičiūtės (2006), vaiko visapusiškam ir harmoningam vystymuisi reikalingas ne tik materialinis aprūpinimas, tinkamos gyvenimo sąlygos, tačiau ir nuolatinė tėvų globa bei priežiūra. Todėl galima teigti, jog tėvams išvykus, pažeidžiamos prigimtinės vaiko teisės – gyventi šeimoje, būti globojamam savo tėvų bei jausti nuolatinį rūpestį ir meilę.

Darbo ir socialinių tyrimų instituto atlikto tyrimo ataskaitoje (2008) rašoma, jog darbo migracija sukuria specifinį tėvų-vaikų išsiskyrimo kontekstą, kuris gali turėti neigiamos įtakos vaiko raidai bei gali kliudyti palankiam psichologiniam prisitaikymui. Lietuvių ir užsienio mokslininkai (Butvilas, 2008; J. W. James ir kt., 2007) teigia, jog išsiskyrimas su tėvais vaiko gyvenime yra krizė, kurią jis išgyvena kaip netektį. Mirtis yra nesugrąžinama netektis, tačiau gyvenime būna įvairių išsiskyrimų, vadinamų mažomis mirtimis (James ir kt., 2007). Netektį James ir kt. (2007) apibūdina kaip jausmų prieštarą, kuri kyla dėl įprasto elgsenos modelio pokyčio ar pabaigos. Todėl tėvų išvykimas į kitą šalį vaikams kelia baimę, nes neretai reikia skirtis su tuo, kas yra įprasta. Tai gali būti gyvenamosios vietos ar finansinės būklės pokyčiai (Butvilas, 2007) ar tiesiog stabilaus „namų“ ir „šeimos“ pasaulio suirimas (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007).

Taigi nenuostabu, jog kaip teigia dauguma mokslininkų (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007; Butvilas, Terepaitė, 2008; Gumuliauskienė ir kt., 2008), tėvų išvykimas vaikams atneša itin skaudžią emocinę patirtį ir išgyvenimus, kurie gali skirtis, priklausomai nuo vaiko amžiaus ir nuo situacijos: kai išvyksta tik vienas iš tėvų ir kai išvyksta abu. Tačiau net ir skirtingo amžiaus vaikai dažnai jaučia panašius neigiamus jausmus: pyktį, liūdesį, nusivylimą, baimę, vienišumo jausmą. „Dauguma suaugusiųjų (globėjai, tėvai, mokytojai, auklėtojai, gydytojai) konstatuoja, kad vaikai jaučiasi vieniši, nepriklausomai nuo to, kas yra jų globėjai“ (Juozeliūnienė ir kt., 2008, p. 123). Mokslininkės pastebi, jog vienišumo ir kitus neigiamus jausmus išvykusių tėvų vaikai jaučia net tuomet, kai išvykę tėvai jiems rodo pakankamai daug dėmesio, aktyviai rūpinasi jais: siunčia pinigų, drabužių, dovanų ir pan. ar bendrauja telefonu ir kitomis ryšio priemonėmis. Neigiamus išgyvenimus vaikai gali jausti dėl įvairiausių priežasčių¹⁴:

- gali būti nepasiruošę išsiskyrimui;
- jaustis nepasirengę gyventi savarankiškai;

¹⁴ Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai / Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vaikų laikomosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“. – Vilnius: Lodvila, 2008.

- jei vaikai gyvena be suaugusiųjų priežiūros, jie gali stokoti išorinių paramos ir pagalbos šaltinių;
- dėl ilgalaikio tėvų išvykimo gali jausti pasikeitusį ryšį su tėvais, suprastėjusius ar net konfliktiškus socialinius santykius ir pan.

Būna atvejų, kai vaikai ne tik nesisieloja dėl tėvų išvykimo, bet, priešingai, – džiaugiasi anksti gauta laisve. Tėvų laikinas ar ilgalaikis išvykimas neretai nudžiugina vaikus, ypač paauglius, nes jie jaučiasi nekontroliuojami, laisvi ir galintys elgtis taip, kaip jie patys nori, o ne taip, kaip reikalauja tėvai¹⁵.

Anot Šukio ir kt. (2010), asmenybės raidai, labai svarbi rutina, įprastų dalykų kūrimas ir perkūrimas, todėl vieno ar abiejų tėvų išvykimas, gali keisti vaikų bendravimą ir pačią asmenybę vien dėl to, jog sugriaunama nusistovėjusi tvarka šeimoje. „Suirus kasdienio gyvenimo veiklos formoms, paauglys keičia savo elgseną“ (Šukys ir kt., 2010). Taigi akivaizdu, jog šeimos kasdienio gyvenimo pokyčiai ir sudėtingi emociniai išgyvenimai lemia tai, jog, tėvams išvykus, labai dažnai pasikeičia ir vaikų elgesys. Pastebėta, jog daugelis be tėvų likusių vaikų turi elgesio problemų: jie vengia lankyti mokyklą, įsitraukia į žalingų įpročių liūną ar net pradeda vartoti psichotropines medžiagas. Pasikeičia vaikų socialiniai santykiai: vaikai vengia bendrauti, užsisklendžia savyje, tampa apatiški, mažiau domisi aplinkiniu pasauliu, atsiriboja nuo bendraamžių¹⁶. Butvilas (2007) teigia, jog išvykusių tėvų vaikai neretai savo agresyvumu šokiruoja ne tik edukacinę bendruomenę, bet ir grasina fiziniam bendraamžių saugumui, neretai jį pažeidžia.

Taigi apibendrinant galima pažymėti, jog tėvų išvykimas ir su tuo susiję pokyčiai, vaikams sukelia daugybę neigiamų išgyvenimų bei keičia jų socialinį elgesį. Visa tai yra glaudžiai susiję su šeimos ryšio su artimais šeimos nariais praradimu ar tiesiog kontrolės ir paramos stygiu. Tačiau, nors dažniausiai akcentuojami neigiami tėvų išvykimo padariniai vaikų psichologinei ir socialinei raidai, būna ir tokių atvejų, kad vaikus šeimos pokyčiai veikia teigiamai: skatina savarankiškumą, pagerina tarpasmeninius santykius, motyvuoja geriau elgtis ar mokytis.

¹⁵ Empiriniai socioedukaciniai tyrimai: mokymosi motyvacijos ir vaikų globos namų ugdytinių problemos. – Vilnius: UAB Ciklonas, 2008.

¹⁶ Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai / Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vaikų laikomosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“. – Vilnius: Lodvila, 2008.

3. VAIKŲ SOCIALIZACIJOS YPATUMŲ TRANSNACIONALINĖSE ŠEIMOSE TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo tipas. Atsižvelgiant į darbo tikslą bei uždavinius buvo pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Pasak Kardelio (2002), kokybinis tyrimas dažnai vadinamas natūralistiniu, kurio tikslas – suprasti asmenį, jo elgesį, jautimus bei fizinės, socialinės ir psichologinės aplinkos poveikį jam. Šis metodas leidžia atlikti tyrimą įsiklausant į skirtingas respondentų nuomones bei vertinimus, kurie kyla iš subjektyvios patirties ir leidžia giliau analizuoti unikalius atvejus.

Duomenų rinkimo metodas. Buvo atliktas pusiau standartizuotas interviu, t.y. iš anksto numatyti būtini ir galimi klausimai. Šis būdas pasirinktas dėl to, jog prireikus, būtų galima patikslinti klausimus ir gauti išsamesnius respondento atsakymus. Be to, pasak Tidikio (2003), šis metodas tarp klausėjo ir respondento sukuria laisvesnę atmosferą. Pusiau standartizuoti interviu buvo atliekami tiesiogiai ir pasitelkiant informacines technologijas – kompiuterį su interneto prieiga ir programa SKYPE.

Duomenų apdorojimo metodas. Tyrimo metu gautiems duomenims apdoroti taikoma **kontent analizė** (angl. – *content*). Pasak R. Tidikio (2003), bendriausia prasme kontent analizė yra technika, kuri leidžia objektyviai ir sistemiškai išnagrinėti teksto ypatybes bei daryti patikimas išvadas. Kaip teigia R. Vaičekauskaitė ir E. Acienė (2007), *kontent* analizės metodas leidžia išsamiai pateikti darbo turinį su komentarais ir interpretacijomis, kurie pagrįsti teorine metodologija. Taikant šį metodą, daug kartų skaitant analizuojamą tekstą, išskiriami „raktiniai“ žodžiai, pasikartojančios kategorijos, o kategorijų turinys skaidomas į subkategorijas (Židžiūnaitė, 2005). Tyrimo metu kategorijos ir subkategorijos interpretuojamos bei pagrindžiamos.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliktas atsižvelgiant į respondentų pageidavimus, t.y. taikantis prie jiems patogaus laiko ir palankios tyrimo atlikimo vietos. Vienas interviu atliktas respondento darbo vietoje, o su likusiais respondентаis susisiektą panaudojant informacines technologijas – kompiuterį su interneto prieiga ir programą SKYPE. Tyrimas vyko 2011 m. lapkričio mėnesį. Respondentams buvo užduodami klausimai, kurie buvo parengti naudojantis mokslinės literatūros analize ir metodologine socialinių tyrimų literatūra. Prieš pradėdant interviu respondentai buvo supažindinti su atliekamo tyrimo tema. Jiems buvo paaiškinta, jog tyrimas atliekamas moksliniais tikslais ir yra grindžiamas savanoriškumo bei konfidencialumo principais. Prieš pradėdant interviu buvo gautas žodinis leidimas interviu įrašyti. Interviu buvo įrašomi į diktofoną, vėliau įrašai klausomi ir transkribuojami, surašomas interviu protokolas. Trys respondentai nesutiko interviu įrašyti, tad su jais interviu buvo atliekamas raštu, naudojant SKYPE programą.

Respondentai. Tyrimo imtis – 6 mamos, turinčios ar turėjusios nepilnamečių vaikų transnacionalinės šeimos stadijos metu. Respondentai atrinkti pasitelkiant sniego gniūžtės atrankos metodą, kai apklaustas respondentas nurodo kitą asmenį, atitinkantį keliamus kriterijus.

Tyrimo instrumentarijus. Tyrimo instrumentarijus parengtas atlikus operacionalizaciją, kai remiantis mokslinės medžiagos analizės pagrindu buvo sudarytas pusiau standartizuoto interviu planas (žr. priedas nr. 1). Jį sudaro 23 klausimai, kuriais buvo siekiama išsiaiškinti vaikų, augančių transnacionalinėse šeimose socializacijos ypatumus, t.y. atskleisti vaikų gyvenimo sąlygas, bendravimo, auklėjimo ypatumus transnacionalinėje šeimoje, vaikų išgyvenimus, susijusius su šeimos nario išvykimu bei kitus transnacionalinių šeimų sunkumus ar privalumus, darančius įtaką vaikų socializacijai.

3.2. Tyrimo dalyvių ir jų šeimų charakteristika

Siekiant atskleisti analizuojamos temos sudėtingumą ir vaikų iš transnacionalinių šeimų socializacijos problemų įvairovę, interviu buvo atlikti su darbingo amžiaus mamomis iš transnacionalinių šeimų. Iš viso interviu dalyvavo šešios mamos, kurių amžius nuo 30 iki 45 metų. Dviejų respondenčių šeimos interviu atlikimo metu buvo transnacionalinės. Vienu iš šių dviejų atvejų, iš šeimos išvykusi mama, o jos penkių metų sūnus su tėčiu gyvena Lietuvoje (2)¹⁷. Iš kitos šeimos – emigravęs tėtis, o mama augina septynių metų sūnų ir trijų metų dukrą (6). Kitos keturios interviu dalyvavusios moterys parinktos dalyvauti tyrime dėl to, jog jų šeimos šiek tiek anksčiau gyveno transnacionalinės šeimos stadijoje. Visose šeimose, tuo metu, kai iš jų buvo emigravę šeimos nariai, buvo nepilnamečių vaikų. Nors visų keturių respondenčių transnacionalinių šeimų aplinkybės gana skirtingos – tai tik išryškino transnacionalinių šeimų įvairovę ir unikalumą. Vienas interviu atliktas su 45 metų amžiaus moterimi, kurios vaikams buvo penki ir trys metai, kai šeima pirmą kartą tapo transnacionaline. Iš pradžių respondentės vyras išvykdavo į trumpalaikes komandiruotes Rusijoje, o, kai vaikams buvo vienuolika ir trylika, vyras išvyko į Islandiją. Kai vaikams buvo penkiolika ir septyniolika metų, šios šeimos situacija vėl keitėsi – vaikai Lietuvoje liko vieni, nes abu tėvai išvyko dirbti į Švediją (1). Du interviu atlikti su mamomis, kurių vyrai buvo išvykę dirbti į užsienį. Viena iš respondenčių tuo metu augino trijų ir keturių metų dukras (3), o kita augino aštuonmetį sūnų ir penkių metų dukrą (4). Dar vienas interviu atliktas su mama, kuri savo vienuolikos metų sūnų buvo palikusi močiutės priežiūrai, tuo metu, kai ji pati dirbo Danijoje. Tačiau tai nebuvo vienkartinis įvykis šeimoje ir vėliau ji pati buvo likusi su dviem vaikais Lietuvoje, kol vyras dirbo užsienyje (5).

Atliekant interviu atsiskleidė, jog keturių respondenčių šeimos nariai šiuo metu jau gyvena kartu užsienio šalyje.

¹⁷ Skaičius skliausteliuose žymi nuorodą į interviu numerį.

3.3. Tyrimo duomenų analizė

Kadangi atliktas tyrimas yra kokybinis, o pusiau standartizuoto interviu metu gautą pirminę medžiagą tyrėjas operacionalizuoja, gautus duomenis prasminga skirstyti į kategorijas ir subkategorijas. Žemiau pateikiama kategorijų bei subkategorijų lentelė (žr. 1 lent.) su empirinių (indikatorių) teiginių pavyzdžiais ir pasisakiusiųjų skaičiumi.

1 lentelė. Kategorijų ir subkategorijų turinys ir apibūdinimai

Kategorija	Subkategorija	Pasisakiusiųjų skaičius	Empirinių (indikatorių) teiginių pavyzdžiai ¹⁸
Šeimos nario išvykimo priežastys	Trumpalaikės išvykos dirbti	3	[<...> pirmieji vyro išvykimai prasidėjo į komandiruotes į Rusiją, kai dukrai buvo penki, o sūnui trys metai] (1) [Jis dirbo Lietuvos įmonėj ir juos siųsdavo į komandiruotes – būdavo tokia situacija] (4)
	Pastovus darbas	4	[Išvykęs dirbti yra <...> Žodžiu, dirba Suomų kompanijoje ir ilgą laiką čia Lietuvoje dirbo, po to pasiūlė važiuoti kitam regionui vadovauti] (6)
Transnacionalinės šeimos laikotarpis	Vienkartinis įvykis	2	[Vyras buvo trims mėnesiams išvykęs į Angliją. <...> tai buvo pirmas kartas] (3) [Tai tokiam ilgam, sakykim, jau nuolatiniam kaip darbui tai, taip, pirmas kartas, kai išvažiavęs] (5)
	Pasikartojantis įvykis	5	[Dažniausiai dirbdavo Prancūzijoje, statydavo laivus kruizinius. Kažkiek tai mėnesių buvo Austrijoje. Nu ne mėnesių, – vėl gal pusmetį kokį. Buvo ir Norvegijoje, bet dažniausiai tai Prancūzijoje būdavo] (4)
	Ilgalaikis įvykis	5	[Nu kokius tris, keturis metus atskirai. Bet, ta prasme, ne visiškai atskirai, nes tėtis grįždavo <...>] (4) [<...> išvažiavo balandį užpraeitų metų, tai, sakykim, dvyliktų metų balandį būtų du metai, kai išvažiavęs. Tai dabar pusantrų su viršum jau yra išvažiavęs] (6)
	Nežinia, kuriam laikotarpiui	2	[Kuriam laikui išvykau dabar jau negaliu atsakyti, iš pradžių galvojom gal pusei metų, o dabar jau galvoju gal ir šeimą atsivežti čia <...>] (2) [<...> dabar ir sprendžia ar dabar jau parašyt, kad nebepratęstų kontrakto, ar dar šiek tiek palaukti, bet, iš principo, bent jau planuoja sugrįžti pavasarį] (6)

¹⁸ Skaičius skliausteliuose žymi nuorodą į interviu numerį. Respondentų kalba neredaguota.

Šeimos struktūros pokyčiai	Vaikas (ai) lieka su mama	4	[Vaikai gyvena su manimi, mūsų namuose] (3)
	Vaikas (ai) lieka su tėčiu	1	[Savaitgaliais visada būna su tėčiu. Jie kažkur važiuoja, tai į baseiną, tai pažvejot, pasivaikščirot į mišką išeina su sūnumi] (2)
	Vieni vaikai	1	[<...> Mudu išvažiuojom, nes turėjom pradėti dirbti ir leidom vaikams apsispręsti, ar jie nori atvažiuoti pas mus, ar nori likti Lietuvoje. Vaikai galvojo likę keturis mėnesius ir nusprendė, kad atvažiuoja] (1)
	Artimųjų įsitraukimas	4	[Lietuvoj juo rūpinasi tėtis, močiutė, vyro mama <...> ir teta dar padeda rūpintis sūnumi, bendrom jėgom tai nėra sunku] (2) [Padėjo uošviai ir brolio šeima] (3) [Vyro tėvai padeda ir mano mama. Daugiau tų artimųjų kaip ir nėra, nebent dar mano sesė. <...> jeigu man reikėdavo į naktinę, tai atvažiuodavo mama, pabūdavo naktį su vaikais] (4)
Bendravimo ypatumai	Šeimos nario grįžimai namo	5	[Taip, jis grįžo po trijų mėnesių, bet už savaitės vėl turėjo išvykti trims mėnesiams] (1) [Bet grįžinėdavau kas du, tris mėnesius. Ką aš ten toj Danijoje stovėsiu, nes aš tikrai labai ilgėjausi savo vaiko] (5)
	Šeimos nario lankymas užsienyje	2	[<...> buvo atostogos vaikų, tai važiavo su tėčiu, atostogavo tas mokyklinės atostogas. Tai mes karts nuo karto ten nuvažiuojam, bet, sakykim, mūsų kelionės pas tėtį nėra tokios dažnos, nes labai yra sunku suderinti] (6)
	Bendravimas telefonu	5	[Kompiuterio vyras ten neturėjo, tai bendraudavome tik telefonu] (3) [Kartais juokingai skamba: kiek uždirbi, tiek praleidi ant telefono] (5)
	Bendravimas SKYPE	3	[Niekas labai nepasikeitė. Kas vakarą, kartais ir ryte, ir vakare bendraujam skype, labai džiaugiuosi, kad yra tokia galimybė, nes kitaip nebūčiau pasiryžusi turbūt išvažiuoti ir nematyti sūnelio tris mėnesius] (2) [O taip, mes skaičiu bendraujame, pagrinde <...> vaikai tai praktiškai kiekvieną dieną turbūt vakare jungiasi skaiptą ir su kamerom ir šnekasi su tėčiu taip] (6)
	Bendravimo trūkumas	3	[Per tris mėnesius, kai vyras buvo išvykęs, nesusitikome nė karto] (3) [Su juo nesusisieki, tu nežinai, kaip jam sekėsi šiandien mokykloje. Aš būdavo paskambinu, paklausiu, bet tai yra ne tas pats] (5)

Šeimos narių tarpusavio santykių pokyčiai	Santykių pagerėjimas	4	[Tikrai sustiprino! Visiems patarčiau neklausyti, kad sako, jei jau vienas šeimos narys išvyksta į užsienį, tai būtinai šeima iširs. Nieko panašaus] (2) [Mes visą laiką bendravom labai artimai. Ir dabar vis dar bendraujam. Jis puikiai žinojo, kad aš važiuoju ne dėl savęs] (5)
	Santykių pablogėjimas	2	[Manau, kad santykiai išvykimo metu šiek tiek atšalo] (3) [Taip sakant tai vaikai išvis nelabai tenorėdavo bendrauti <...> atpranta paprasčiausiai, kai nėra] (4)
Užimtumo ir vaidmenų pokyčiai	Dviguba atsakomybė likusiam su vaiku (ais)	4	[Taip jau buvo, nes reikėjo stengtis užpildyti vaikams tą tėčio nebuvimą] (1) [<...> dabar aš esu viena, kuri atsakinga yra už visą tą kasdienę vaikų priežiūrą. <...> Kai būdavo vyras, tai vėl jisai pakankamai lengvai, jeigu, pavyzdžiui, ten į darželį nuvežti, galėdavai dalintis <...> Vakare, jei man kažkur reikia, tai vyras paima iš darželio arba atvirkščiai, jei jisai negali, tai aš paimu. Dabar aš turiu planuoti taip, kad aš, iš esmės, visada galėčiau nuvežti ir parvežti tuos vaikus] (6)
	Papildomi darbai vaikams	3	[Kadangi aš dirbau, tai vaikai stengdavosi man padėti: nueidavo į parduotuvę tvarkydavo kambarius, dukra ir valgyti pagamindavo] (1) [<...> vyresnėlis gali ir sesę pasaugoti, viską] (6)
Vaikų išgyvenimai	Liūdesys	6	[Iš pradžių mergaitės buvo liūdnos, reikėjo laiko apsiprasti. Labiausiai išgyveno vyresnioji dukrelė, nes buvo įpratusi su tėveliu miegoti. Telefonu kalbėti nedrįsdavo, kartais net pradėdavo verkti] (3)
	Pyktis	1	[Pamenu, kaip sūnus pyko, kad tas pinigų fabrikas kažkur toli nuo namų <...> Dar prisimenu, kaip kartą prieš išvažiuojant vyrui, užsuko jo paimti bendradarbis, tai sūnus taip supyko ir išvadino tą žmogų vagimi <...>] (1)
	Ilgesys	3	[Mergytės vyrui išvykus buvo dar mažos, todėl suvokė tik tada, kai tėvelio neliko namie. Pirmosiomis dienomis vaikai ilgėjosi tėčio, bet vėliau užsižaisdavo ir užsimiršdavo] (3)
	Pasididžiavimas	2	[Būdavo, kad vaikai ir pasididžiuodavo, pasigirdavo draugams, kad jų tėtis dirba užsienyje] (1) [Jis netgi didžiuojasi, kad jo mama dirba Vokietijoje ir visiems pasakoja] (2)

Vaikų išgyvenimai	Jausmų slėpimas	3	[O, kai išvyko į Islandiją, jie gal išgyveno mažiau, gal nelabai tai rodė ir slėpė, nes suprato, kad ir man sunku] (1) [<...> bent jau mum taip atrodo, kad nebuvo nieko. Nu, ta prasme, gal neparodė, gal kažkaip] (4)
	Jokių išskirtinių emocijų	5	[Jis pas mus jau pripratęs, kad vienas iš tėvų išvykęs dirbti į užsienį ir jam tai visiškai normalus reiškinys] (2) [Pradžioj, aišku, jinai nesuprato ir vėliau taip įprato, kad jai yra labai natūralu. Jai tėtis važiuoja į darbą. Jis yra darbe ir jai jokio skirtumo, kad ten dvi savaites jis tam darbe ar, kad mėnesį jis tam darbe] (6)
Vaikų elgesio pokyčiai	Delinkventinis elgesys	1	[<...> Paskui prasidėjo, kad jis tik su blogais berniukais draugauja, prasidėjo vagystės iš parduotuvių, iš bufetų, nu, nu kažkas tai tokio] (4)
	Didesni reikalavimai	2	[<...> dukra tai kėlė vis didesnius reikalavimus, reikėjo brangesnių drabužių, papuošalų ir taip toliau. Nes jos tėtis dirba užsienyje ir kaip ji dabar eis su pernykščiais batais] (1)
	Laisvės troškimas	1	[Sukontroliuoti vaikus buvo sunku, nes koku paros metu beskambindavai vis tiek atsiliepdavo, juk mobilus visuomet kišenėj, o, jei neatsiliepdavo, tai reikšdavo, kad kažkas negerai. Atsirado daug draugų, draugių, laisvas plotas baliams, ėjimas kada nori, kur nori ir iki kelintos valandos nori. Tai atsiliėpė sūnaus mokslams, kažkiek ir dukros] (1)
	Uždarumas	2	[Manau vaikas tampa uždaresnis, nutolsta. Tai ypač buvo pastebima, kai vyras parvažiavo iš Anglijos. Mergaitės elgėsi labai nedrąsiai, bijojo eiti prie tėčio, tarsi jis būtų svetimas žmogus. Prireikė laiko, kol mergaitės vėl priprato prie tėvelio] (3)
	Elgesys nesikeitė	5	[Sūnaus elgesys gal nelabai keitėsi] (1) [Atsirado, sakau, sūnui ten tų išsiskyrimo kažkokių emocijų. Bet vėl, kad dėl to sakyčiau, kad jo elgesyje, nu tam kasdieniam, pasikeitė – nea] (6)
Įtaka pasiekimams mokykloje	Rezultatai pagerėjo	2	[<...> kai tėtis buvo Islandijoje, manau, dar labiau stengėsi ir netgi lenktyniavo tarp savęs, kuris per mėnesį gaus daugiau dešimtukų ir devintukų, nes, juk tėtis irgi stengėsi dėl jų] (1)
	Rezultatai prastėjo	2	[Suprastėjo pažymiai, nes daugiau laiko skyrė diskotekoms, barams, draugams] (1)
	Neturėjo įtakos	4	[ne, jisai šauniai mokėsi nuo pat pirmos klasės] (5)

Išvykusio šeimos nario indėlis į vaikų auklėjimą	Domėjimasis vaikų pasiekimais	6	[Visada domiuosi kaip jam sekasi darželyje, ką šitą ar kitą dieną veikė] (2) [Vyras vaikais domėdavosi, paskambinę visada klausdavo apie vaikus] (3)
	Skatinimas	1	[<...> pagirdavo, gaudavo už tai dovanų, pinigų] (1)
	Auklėjimas per atstumą	3	[Juk ir per atstumą mama moko. Aišku, tenka, visko pasitaiko ir pabarų, juk berniukas. Močiutė paskundžia, kad kartais neklauso ar kokią išdaigą iškrečia – mokau ištisai] (2)
	Jokios pagalbos	1	[O vyrui, turiu pasakyti, vat toks dalykas, kaip skambina ir jam čia būdavo kaip anekdotas. Eilinį kartą sūnus prisidirbo kažko. Tai jisai jau paskambina ir klausia: „nu, kaip mūsų sūnus?“, kad papasakoti bendradarbiui, kad ten jie, žodžiu, smagiai pasijuokia] (4)
Sunkumai transnacionalinėse šeimose	Paramos trūkumas	3	[Paramos iš niekur nesulaukdavau...Tai buvo tik mūsų pačių reikalas] (1) [Būtų daugiau kontrolės <...>. Nu vis tiek kažkaip tai dviese. Dabar aš viena, aš dar mokiausi, darbas. Nu buvo sunku, sudėtinga] (4) [Iš išorės yra tų žmonių, tu juos gali pasikviesti, nu, bet namuose, kur to žmogaus, jeigu kas, – nėra] (6)
	Neigiamas aplinkinių požiūris	2	[<...> buvo, kad vyro giminės pasityčiodavo, jog vyras susiras užsienyje kitą moterį ir liksiu viena su dviem vaikais vargti] (1) [<...> Nu, kad moteris jau be vyro, tai viskas jau] (6)
	Šeimos nario dėmesio trūkumas	4	[Jis nesiskundžia. Aišku, trūksta. Ir man jų trūksta be proto, bet turim tai iškęst dėl geresnės ateities] (2) [bet, žinai, mes pakalbame apie tai, kad jis tikrai buvo... blogai jautėsi. Nes kažkaip tai tos mamos galbūt jam irgi trūko] (5)
	Neigiamas poveikis ateityje	2	[<...> Jei vaiką kamuoja ilgesys, tai gali turėti labai neigiamų poveikių jo gyvenime] (3) [Galbūt tuo metu jie nepasvarsto apie tai, bet vėliau galbūt jie, aišku, pajus tą stoką, tos normalios šeimos. Kad tai jie neturėjo tos normalios šeimos, kad reikėjo ir mamos ir tėčio, kad pareitum iš mokyklos, – rastum] (5)
	Iškreiptas šeimos vaizdas	2	[Kai nėra tėčio, jie pripranta prie šito ir mano, kad čia taip yra gerai, normalu, nors nemanau, kad tai yra gerai] (4)

Transnacionalinės šeimos teigiama įtaka vaikų socializacijai	Finansinė gerovė	3	[<...> mes gražinom visas skolas, kiek mes jų turėjom. Mes pakeitėm gyvenimą. Aš vaikui nupirkau, galų gale, aišku, tai materialinis dalykas, kompiuterį] (5)
	Dėmesys dvasinėms vertybėms	2	[Aš galvoju, kad mano vaikams tuo tarpu svarbu buvo dvasinės vertybės, nors materialinės irgi rūpėjo] (1)
	Savarankiškumas	6	[Teigiamos savybės, manau, yra, kad įgyja savarankiškumo jausmą] (2)
	Pasitikėjimas savimi ir kitais	2	[Išvykus vienam iš tėvų, vaikas išgyvena viduje, bet gal tuo pačiu tampa savarankiškesnis, kas laikui bėgant leidžia labiau pasitikėti savimi <...> tai, ką galbūt už juos darė tėtis ar mama, dabar jie turi išmokti padaryti patys] (3)
	Supratingumas ir kantrybė	2	[Sunku čia pasakyti. Galbūt išmoko supratingumo, kantrumo, didesnio pasitikėjimo vienas kitu, daro kiekvieną savarankiškesniu, įpareigoja priimti kažkokią atsakomybę už tai, ką darai] (1) [<...> jis sako, mamyte, aš žinau tai laikinai, mes greit vėl būsim visi kartu] (2)
	Emocijų valdymas	1	[O sūnui tai nu toks, aišku, nu va toks vėlgi gebėjimo daugiau su tom emocijom susitvarkyti, pavyzdžiui, nugalėti tą liūdesį, kad tėtis išvažiavo ir nepaversti ten to liūdesio į piktumą] (6)
	Pažintinė raida	2	[Mes išvykom kartu atostogauti. Per vasaros atostogas aš jį pasiėmiau į Daniją] (5) [<...> nuvažiuoji, ten kažkiek kitos kalbos atsiranda, pasižiūri kokių nuotraukų] (6) [Technologijom greičiau išmoksta naudotis] (6)

Pradedant analizuoti kiekvieną kategoriją, t.y. kiekvieną vaikų socializacijai transnacionalinėje šeimoje įtaką darantį veiksni, būtina paminėti, kad interviu metu gauti duomenys leidžia daryti išvadą, jog kiekviena šeima yra labai individuali ir savita sistema. Todėl, suprantama, vaikų socializaciją lemia ne tik šeimos nario emigracija, bet ir bendra šeimoje vyraujanti atmosfera, tarpusavio santykiai tarp šeimos narių ir netgi šeimos istorija ar paraleliai vykstantys kiti įvykiai. Platus šeimos konteksto matymas padeda kur kas geriau suprasti, kurie įvykiai gali sustiprinti ar susilpninti šeimos nario emigracijos vaikams sukeltus išgyvenimus ar netgi turėti didesnės įtakos jų socializacijai nei vieno ar abiejų tėvų išvykimas. Kiekvienas šeimos narys tarsi atspindi šeimoje vykstančius įvykius, o kartu ir pats veikia visą šeimos sistemą, savitai į juos reaguodamas ar atitinkamai besielgdamas. Taigi, būtina paminėti, jog beveik visi šiame tyrime dalyvavę respondentai, kalbėdami apie šeimos transnacionalinę patirtį, minėjo ir keletą kitų visiems šeimos nariams svarbių ar sudėtingus išgyvenimus kėlusius įvykių:

tokių kaip labai ankstyva santuoka, skyrybos, pakartotinė santuoka, tėvo nesirūpinimas vaiku, gaisras, sunaikinęs visą šeimos turtą. Tai tik atskleidžia socializacijos proceso sudėtingumą ir daugialypiškumą. Nepaisant to, šeimos nario emigracija yra didelis iššūkis visai šeimai, su kuriuo kiekviena šeima tvarkosi skirtingai. Šio tyrimo metu gauti duomenys padėjo išskirti pačius svarbiausius transnacionalinėse šeimose vykstančius pokyčius, atskleisti vaikų savijautą ir išgyvenimus, išvykusio šeimos nario galimybes ir gebėjimus įsijungti į vaikų auklėjimą, ugdymą bei išsiaiškinti transnacionalinėse šeimose kylančius sunkumus bei teigiamus aspektus, kurie visi sukuria specifines vaikų socializacijos sąlygas. Toliau išsamiai bus analizuojami visi veiksniai, kurie yra svarbūs vaiko socializacijai transnacionalinėse šeimose.

3.3.1. Emigracijos priežastys bei laikotarpis, kurį šeimos nariai gyvena atskirai

Kiekvienam vaikui yra svarbu būti ir augti apsuptam meilės ir artimųjų dėmesio. Tačiau, ne kiekvienoje šeimoje vaikai gali tai patirti. Taip yra ne dėl to, jog patys artimieji nenori rūpintis savo vaikais, bet, kaip tyrimas atskleidė, tiesiog šiuolaikinis gyvenimo tempas, finansiniai sunkumai kur kas dažniau priverčia koreguoti šeiminių gyvenimą.

„Vienintelė priežastis buvo finansinė. Vyras čia neturėjo darbo, aš taip pat“ (3).

Taigi, šeimos nario emigraciją dažniausiai lemia ne savarankiškas sprendimas atsiskirti nuo šeimos, tačiau finansiniai šeimos sunkumai, prastos darbo sąlygos Lietuvoje ir geresnės darbo perspektyvos užsienyje. Vardan geresnės buities ir gyvenimo sąlygų artimiesiems sukūrimo, šeimos ryžtasi aukoti nuolatinį šeimos narių buvimą drauge. Akivaizdu, jog finansiniai sunkumai gali lemti tam tikrą atmosferą šeimoje, tėvų nepasitenkinimą buitimi, gyvenimo galimybėmis, tam tikrų poreikių tenkinimo apribojimus dar iki emigracijos, todėl tai taip pat gali turėti įtakos vaikų socializacijai. Tad kyla klausimas, kas labiau veikia vaikų socializaciją: finansiniai sunkumai ir ribotos šeimos poreikių tenkinimo galimybės iki emigracijos, ar šeimos nario emigracija, bet kartu gerėjanti finansinė šeimos padėtis?

Iš tiesų, kaip rodo tyrimo metu gauti duomenys, pati emigracija nėra svarbiausias ir labiausiai vaikų socializacijos sėkmę lemiantis veiksnys. Kiekvienos šeimos situacija yra skirtinga ir vienose šeimose emigracija yra tik trumpalaikis reiškinys (įvairios komandiruotės), o kitose – ilgalaikis (pastovus darbas užsienyje),

„Pirmieji vyro išvykimai prasidėjo į komandiruotes į Rusiją, kai dukrai buvo penki, o sūnui trys metai“ (1).

„Išvykęs dirbti yra <...> Žodžiu, dirba Suomų kompanijoj ir ilgą laiką čia Lietuvoj dirbo, po to pasiūlė važiuoti kitam regionui vadovauti“ (6).

„Nu kokius tris, keturis metus atskirai. Bet, ta prasme, ne visiškai atskirai, nes tėtis grįždavo <...>” (4).

Lygiai taip pat, kaip skiriasi transnacionalinės šeimos stadijos laikotarpis šeimose, skiriasi ir visa šeimos emigracijos istorija, nes vienos šeimose tai yra vienkartinis, o kitose – nuolat pasikartojantis įvykis.

„Taip tęsėsi du metus, o paskui būdavo komandiruotės kituose Lietuvos miestuose, bet tada vyras jau galėdavo grįžti savaitgaliais ir mums visiems būdavo šventė. Paskui pakeitė darbą ir kurį laiką gyvenom visi kartu. Bet, kai dukrai buvo 13, o sūnui 11, vyras pradžia 3 mėnesiams dirbti išvyko į Islandiją, nes Lietuvoje buvo sunku su darbu” (1).

„Kai jis gimė, po dviejų mėnesių, išvyko mūsų tėvelis padirbėti į užsienį. Kaip dauguma vyrų dirbo fūristu, ir taip apie tris metus. Po to bandėm kažkaip toj Lietuvoj kapstytis, bet, deja, viskas tik blogyn... tad šiuo metu esu išvykusi aš, jau septynis mėnesius dirbu Vokietijoje[...]" (2)

„Dažniausiai dirbdavo Prancūzijoje, statydavo laivus kruizinius. Kažkiek tai mėnesių buvo Austrijoje. Nu ne mėnesių, – vėl gal pusmetį kokį. Buvo ir Norvegijoje, bet dažniausiai tai Prancūzijoje būdavo“ (4).

Pateikti pavyzdžiai atskleidžia, jog vaikų socializacijai kur kas svarbesnis ne emigracijos faktas, bet laikotarpis, kurį vaikai gyvena atskirti nuo vieno ar abiejų tėvų. Neigiamiausias aspektas, veikiantis vaikų psichologinius išgyvenimus, raidą bei formuojantis savotišką požiūrį į šeimą kaip vertybę yra tas, jog daugumoje transnacionalinių šeimų vaikai gyvena nepastovų ir kintantį gyvenimą: šeimos nariai gyvena atskirai, tai vėl kartu, tai išvykęs tėtis, tai, priešingai, – mama. Kartais apskritai vaikai gyvena nežinodami, kada šeimos nariai vėl gyvens kartu. Tai ypač būdinga toms šeimoms, kurių šeimos šiuo metu yra transnacionalinės stadijos:

„Kuriam laikui išvykau dabar jau negaliu atsakyti, iš pradžių galvojom gal pusei metų, o dabar jau galvoju gal ir šeimą atsivežti čia [...] (2).

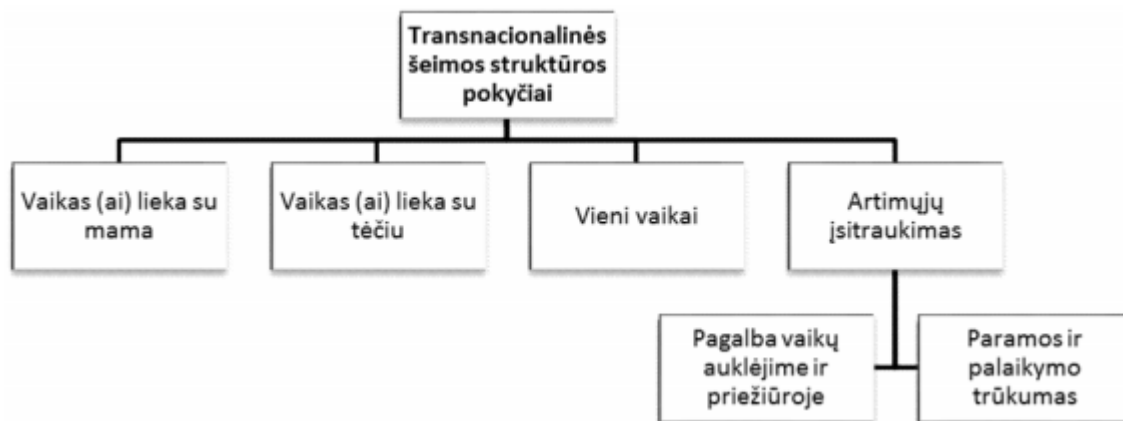
„Vat balandį baigiasi ta jau sutartis ir nežinau, va dabar ir sprendžia ar dabar jau parašyt, kad nebepratęstų kontrakto, ar dar šiek tiek palaukti, bet iš principo bent jau planuoja sugrįžti pavasarį“ (6).

Taigi, kiekvienos šeimos transnacionalinė patirtis yra vis kitokia, todėl labai sunku nustatyti, kas labiausiai veikia vaikų socializaciją. Viena vertus, vaiko išsiskyrimas su vienu iš tėvų yra svarbus ir vaiko socializacijos sėkmę lemiantis įvykis, tačiau, kita vertus, kur kas svarbesnė yra išsiskyrimo trukmė. Vaikų socializacijai daug įtakos turi ir transnacionalinėse šeimose vykstanti nuolatinė situacijos kaita – susijungimai, išsiskyrimai, tai tėčio, tai mamos išvykimai. Tai rodo, jog vaikai yra priversti taikytis prie šeimoje vykstančių pokyčių, kurie gali turėti įtakos jų gyvenimo ir šeimos suvokimui.

3.3.2. Šeimos struktūros pokyčių įtaka vaikų socializacijai

Vaiko socializacijai labai svarbi šeimos sudėtis. Šiame darbe (žr. 1.3. poskyrį) jau buvo aptariama tiek tėčio, tiek ir mamos svarba vaiko vystymuisi, pasaulio pažinimui, bendravimo bei elgesio modelių formavimui. Tėvai yra tie asmenys, kurie moko vaikus bendrauti, atlikti tam tikrus vaidmenis, perteikia savo patirtį, moko disciplinos ir tenkina svarbiausius vaikų poreikius, o vaikai, savo ruožtu, pirmiausiai mokosi iš savo tėvų ir labiausiai į juos lygiuojasi. Taigi šeimos struktūra yra svarbus veiksnys, lemiantis vaiko socializacijos sėkmę ir tam tikro požiūrio ar vertybių susiformavimą.

Iš tiesų, vaiko teisė į šeimos ryšius yra tarsi įgimta (žr. 2.3. poskyrį). Tačiau emigracijos kontekste išryškėja šios prigimtinės vaiko teisės pažeidimai. Išvykus vienam ar abiemis šeimos nariams, keičiasi šeimos struktūra (žr. 1 pav.), o kartu vaikas praranda galimybę nuolatos būti šalia savo tėčio ar mamos.

1 pav. Transnacionalinės šeimos struktūros pokyčių raiška

Tyrimas atskleidė, kad šeimos nario emigracija daugelyje šeimų yra dažnas ir pasikartojantis reiškinys, o išvykti gali tai tėtis, tai mama arba net abu tėvai kartu, vis tik, dažniausi atvejai yra, kai emigruoja tėtis, o vaikai pasilieka gyventi su mama. Tačiau galima ir dažna šeimos struktūros kaita:

„Pirmiausia ten aš išvykau viena. Sekančiais metais mudu vykom kartu su vyru, o trečiais metais galėjome vykti ir su savimi pasiimti vaikus. Turėjom darbo kontraktą penkiems metams. Dukra ir norėjo ir ne, sūnus buvo kategoriškai prieš. Mudu išvažiavom, nes turėjom pradėti dirbti ir leidom vaikams apsispręsti, ar jie nori atvažiuoti pas mus, ar nori likti Lietuvoje“ (1).

Šeimos struktūros kaita, vieno ar abiejų šeimos narių išvykimas ir artimųjų įsitraukimas į vaiko gyvenimą gali turėti tiek teigiamą, tiek ir neigiamą poveikį vaikų socializacijai. Vaiko socializacijai turi reikšmės tai, su kuo pasilieka vaikas, jo šeimos nariui išvykus ir kaip jį prižiūrintis asmuo geba

organizuoti kasdienį gyvenimą, užimtumą, poreikių tenkinimą ir pan. Tyrimas parodė, jog gana dažnais atvejais su vaikais pasilikęs asmuo jaučiasi atsakingas už vaikus ir stengiasi užpildyti išvykusiojo paliktą „tuštumą“. Kai su vaiku likęs asmuo rūpinasi ir stengiasi atstoti abu tėvus, vaikai lengviau prisitaiko ir išgyvena pokyčius šeimoje. Tačiau net ir tais atvejais, kai su vaiku likęs asmuo daug dėmesio skiria vaikams ir jų poreikių tenkinimui, o vaikai, regis, greitai prisitaiko, išvykusiojo dėmesio stoka ir nepakeičiamumas yra akivaizdus.

„Tai matosi, kad reikia visų tų dalykų, kuriuos galėtų tėtis duoti <...> Ir, iš kitos pusės, su mano broliu pakankamai daug bendrauja, su seneliu, sakykime, ten į bėgimus kažkokius. Sakykim, su vyriška ta puse bendravimo turi. Tai va, bet sakau, tai ypač pasireiškia, kai susitinka su tėčiu. Tai tada pasimato, kad net jei kasdienybėje to trūkumo nepasireiškia, bet, kad jisai yra“ (6).

Kitas svarbus vaikų socializaciją veikiantis veiksnys yra tas, jog, kaip ir prieš tai pateikta citata rodo, vienam šeimos nariui emigravus, labai dažnai į vaikų auklėjimą ir priežiūrą įsitraukia išplėstinės šeimos nariai: seneliai, broliai, sesės ar kiti giminaičiai.

„Lietuvoj juo rūpinasi tėtis, močiutė, vyro mama <...> ir teta dar padeda rūpintis sūnumi, bendrom jėgom tai nėra sunku“ (2).

„Vyro tėvai padeda ir mano mama. Daugiau tų artimųjų kaip ir nėra, nebent dar mano sesė. <...> jeigu man reikėdavo į naktinę, tai atvažiuodavo mama, pabūdavo naktį su vaikais“ (4).

„Daugiausiai tai iš savo mamos aš turiu palaikymą ir iš tėvų, nes jie abudu yra pensininkai. <...> tai tikrai gali atvažiuoti bet kada iš esmės. <...> vyro brolis, sesuo, tarkim, kurie irgi gali. Ta prasme mes turim, bet nėra taip, kad mes nuolat naudojames ta pagalba“ (6).

Tyrimo metu gautų duomenų analizė parodė, jog artimųjų įsitraukimas, ypač senelių, yra ganėtinai dažnas reiškinys, tačiau dažniausiai į juos kreipiamasi pagalbos tais atvejais, kai dėl vienokių ar kitokių priežasčių, reikia pagalbos prižiūrėti vaikus. Dauguma respondentų minėjo, jog šeimos nario emigracijos kontekste, net artimųjų įsitraukimas negali atstoti paramos, kurią paprastai teikia išvykęs tėtis ar mama.

„Sunkiausia būdavo, kai iškilus vienai ar kitai problemai, nebūdavo šalia artimo, patikimo žmogaus, su kuriuo būtų buvę galima tą problemą aptarti“ (1).

„Iš išorės yra tų žmonių, tu juos gali pasikviesti, nu, bet namuose, kur to žmogaus, jeigu kas, – nėra“ (6).

O būna ir tokių atvejų, kad vietoj palaikymo ir paramos, artimųjų kritika ir komentarai net sukuria daugiau sunkumų, neigiamą atmosferą šeimoje ir labiau žeidžia, nei guodžia ar padeda.

„<...> buvo, kad vyro giminės pasityčiodavo, jog vyras susiras užsienyje kitą moterį ir liksiu viena su dviem vaikais vargti“ (1).

Nepaisant to, jog šeimai dažnai nepakanka paramos iš artimųjų, būtina pažymėti apie skirtingai vertinamą senelių įtaką vaikų socializacijai. Senelių įsitraukimas į vaikų auklėjimą ir jų priežiūrą gali

būti tiek teigiamas, tiek ir neigiamas reiškiny. Tyrimo metu paaiškėjo, jog vaikų auklėjimui ir socializacijos sėkmei įtaką gali daryti specifiniai veiksniai, tokie kaip senelių amžius, gyvenamoji vieta, išsilavinimas. Jei seneliai yra gana gyvybingi, išsilavinę, tada jų įsitraukimas gali praturtinti ir pajvairinti vaikų patirtį, bendravimo įgūdžius, o kartais ir bent iš dalies atstoti išvykusį šeimos narį.

„Auklėjime neturim jokių sunkumų, mano uošvienė buvusi mokytoja, tai taip pat jį labai daug ko išmoko, o jis man viską perpasakoja, dainėles dainuoja, eilėraščius deklamuoja“ (2).

Tačiau, tais atvejais, kai vaikai paliekami vyresnių senelių globai ir priežiūrai, tai gali neigiamai veikti ne tik vaiko savijautą bet ir tolesnę vaiko raidą. Tyrime dalyvavusi mama, kurios sūnus buvo likęs su močiute, teigė, jog sunkumų dažniausiai kildavo dėl močiutės išsiskiriančio į vaikų auklėjimą požiūrio, tolerancijos vaiko elgesiui neturėjimo ir, apskritai, skirtingo suvokimo, ko vaikui labiausiai reikia.

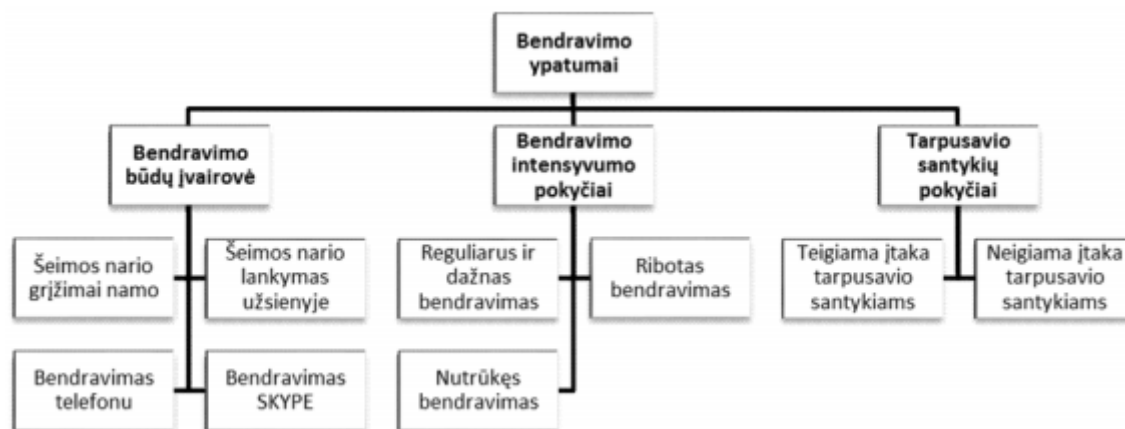
„Bet žinot, kaip kaime žmonės... Mano mama šiaip ne blogas žmogus, bet kaip mama yra. Bet jina senas žmogus yra. <...> Ir nebe taip supranta tą vaiką. Ir būdavo, kad paprašo eiti miegoti kažkokioj tai palapinėj su draugais, aš sutinku, jina prieštarauja. Automatiškai tą vaiką žalodavo. Arba išsiunti pinigų, paprašai, kad duotų jam, jina, ne, jina paima juos ir taupo. <...> Nes, nu, kaimo žmonės, aš sakyčiau, aš ir pati esu kilusi iš kaimo, bet jina neturėdavo tos tokios tolerancijos. Ir ne taip jie supranta tą jauną, ar ten tą mažą, ar ten tą paauglį. <...> Arba tu ten paprašai, kad nupirktų kažkokią ten, pavyzdžiui, vaikui striukę geresnę, vadinkim, nupirks būtinai pagal savo skonį, ten tokią, kuri visiškai gal tik kokiam diedukui tiktų“ (5).

Apibendrinant tyrimo duomenis galima pasakyti, jog transnacionalinėse šeimose vykstantys struktūros pokyčiai keičia vaikų socializacijos galimybes. Vaikų socializacijai daug reikšmės turi tai, kaip su vaikais bendrauja ir kokia veikla užsiima su vaikais likęs tėtis ar mama. Daug reikšmės turi ir kitų žmonių įsitraukimas į vaikų auklėjimą ir bendravimą su jais. Vaikams seneliai ar kiti artimieji taip pat gali būti puikus vaidmenų modelių ar bendravimo pavyzdys. Tačiau išskirtiniais atvejais, kai vaikų tėvų ir artimųjų, kurie prisideda prie vaikų priežiūros, auklėjimo būdai labai skiriasi, vaikams tai gali daryti neigiamą poveikį.

3.3.3. Šeimos narių bendravimo ypatumai ir tarpasmeninių santykių pokyčiai

Kategorijų ir subkategorijų lentelėje (žr. 1 lent.), bendravimo ypatumai ir tarpusavio santykių pokyčiai pateikiami kaip atskiros kategorijos. Prie bendravimo ypatumų išskiriamos bendravimo būdų subkategorijos, siekiant neprarasti naudingos informacijos apie bendravimo būdų įvairumą ir dažnumą transnacionalinėse šeimose. Tačiau analizuojant bendravimo būdus, atsiskleidė naujas veiksnys, turintis įtakos vaikų socializacijai – bendravimo intensyvumo aspektas, bei paaiškėjo bendravimo

ypatumų įtaka šeimos narių tarpasmeniniams santykiams. Todėl nuspręsta visus šiuos veiksnius sujungti ir pateikti detalizuotą iliustraciją (žr. 2 pav.) bei bendrą analizę.

2 pav. Bendravimo ypatumų raiška

Akivaizdu, jog vaiko socializacija ir raida visų pirma vyksta per bendravimą su pačiais artimiausiais žmonėmis. Transnacionalinėse šeimose vykstantys pokyčiai koreguoja bendravimo galimybes, intensyvumą bei atitinkamai lemia pokyčius tarpasmeniniuose santykiuose, vienus laikinas gyvenimas atskirai suartina, kitus priešingai – „atšaldo“.

Visų pirma, tarp šeimos narių atsiradusi geografinė distancija, verčia šeimas ieškoti alternatyvių bendravimo būdų. Tyrimas atskleidė, jog vaikai su išvykusiais šeimos nariais bendrauja įvairiais būdais: organizuojami išvykusiojo grįžimai namo arba jo lankymai užsienio šalyje, bendraujama telefonu, per internetą, programos skype pagalba. Bendravimo būdų yra nemažai, tačiau ne kiekvienas išvykęs turi vienodas sąlygas ir galimybes naudotis interneto ryšiu, ar reguliariai skambinti į namus. Taip atsitinka dėl įvairių priežasčių:

„Kompiuterio vyras ten neturėjo, tai bendraudavome tik telefonu“ (3).

„Dažniausiai telefonu. Ir būdavo per skaipą, bet skaipas toks labai prastas ten toj Prancūzijoje būdavo. Ten pasijungdavo tą internetą, bet labai prastai mums išeidavo pabendrauti“ (4).

Bendravimo galimybės ir bendravimo intensyvumas yra tie veiksniai, nuo kurių priklauso teigiamas arba neigiamas poveikis vaikų socializacijai transnacionalinėse šeimose. Transnacionalinėse šeimose, kuriose išvykęs tėtis ar mama turi galimybes nuolatos bendrauti, vaikai jaučiasi pakankamai gerai ir pats bendravimas per atstumą vertinamas labai palankiai, net lyginamas su tokiu bendravimu, kuris vyksta kasdieniame gyvenime, būnant kartu.

„Niekas labai nepasikeitė. Kas vakarą, kartais ir ryte, ir vakare bendraujam skype. Labai džiaugiuosi, kad yra tokia galimybė, nes kitaip nebūčiau pasiryžusi turbūt išvažiuoti ir nematyti sūnelio tris mėnesius“ (2).

„<...> kai skaipu šnekam, daugiau nu tas pats, kaip vakare pareitų tėtis ir nu tai ką šiandien tu per dieną veikei, ką mes per dieną veikėm. <...> vaikai rodo skaipu, jeigu ką ten nupaišę yra arba ten parsinešę. Ten sūnus gitara pradėjo groti, tai jisai atsisėda, kamerą pakreipiam, kad tėtis matytų, jis ten rodo, ką ten, kokius ten akordus savo išmoko“ (6).

Šeimose, kuriose, šeimos nariui išvykus, bendravimas yra itin intensyvus ir vyksta įvairiais būdais (išvykusio grįžimai namo, vaiko (ų) lankymasis pas išvykusį, kasdienis bendravimas internetu ar pokalbiai telefonu), tarpusavio santykiai išlieka labai glaudūs ar net pagerėja, nes „mažiau laiko lieka smulkmenoms, o per atstumą bartis nesinori“. Kita vertus, šeimos narių laikinas gyvenimas atskirai priverčia tiek tėvus, tiek vaikus susimąstyti ir labiau vertinti laiką, praleidžiamą drauge, todėl šeimos nariams susitikus daugiau dėmesio skiriama bendravimui ir laiko leidimui kartu.

„Aš sakyčiau sutvirtėjo netgi, nes, kai sudegė namas, tas nepriteklius juk labai sekina, erzina viskas, tai ir pasibardavom – visko būdavo, o dabar viskas tik geryn. Tikrai sustiprino! Visiems patarčiau neklausyti, kad sako, jei jau vienas šeimos narys išvyksta į užsienį, tai būtinai šeima iširs. Nieko panašaus“ (2).

„Iš vienos pusės, aišku, suartina, nes nu nelieta, kartais mažiau tos buitinės tokios trinties. <...> dabar nebekreipia išvis į tai dėmesio, į tokias smulkmenas, kaip kažkokią netvarką ten namuose, tai jau ignoruoja. Tada užsiimam tais svarbiais kažkokiais tai bendravimo dalykais daug labiau“ (6).

Tačiau visiškai priešingai yra tose šeimose, kuriose dėl įvairių priežasčių (skambinti brangu, nėra kompiuterio ar telefono, dažnai matytis nėra sąlygų) išvykęs šeimos narys negali palaikyti nuolatinio bendravimo su Lietuvoje likusiais šeimos nariais. Tokiose šeimose pats bendravimo būdas įvairiomis ryšio priemonėmis vertinamas kaip neatstojantis tikro bendravimo.

„Su juo nesusisieki, tu nežinai, kaip jam sekėsi šiandien mokykloje. Aš būdavo paskambinu paklausiu, bet tai yra ne tas pats“ (5).

Be to, kai bendravimas yra nepastovus arba net laikinai nutrūksta, tai daro neigiamą įtaką šeimos narių tarpusavio santykiams. Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, jog bendravimui sumažėjus ar net laikinai visai nutrūkus, pastebimas išvykusio šeimos nario ryšio su vaikais ir partneriu praradimas: net ir grįžęs į namus jis gali būti vertinamas kaip „svečias“; vaikai gali jaustis nejaukiai bendraudami; jiems gali prireikti laiko vėl prisitaikyti prie šeimos nario buvimo drauge.

„Taip, jis praktiškai namie būdavo tik svečias po pusantro mėnesio, trims paroms“ (1).

„Taip sakant tai vaikai išvis nelabai tenorėdavo bendrauti <...> atpranta paprasčiausiai, kai nėra“ (4).

Kalbant apie bendravimo pokyčių įtaką tarpasmeniniams šeimos narių santykiams, būtina paminėti, jog tose šeimose, kuriose iki šeimos nario emigracijos ryšys su vaikais buvo labai artimas, net ir neturėjimas galimybių nuolatos bendrauti, nekenkia vaikų ir emigravusio šeimos nario tarpasmeniniams santykiams. Tačiau, pasak respondentų, išsiskyrimas dėl emigracijos ir bendravimo

trūkumas vaikus gali veikti labai neigiamai dėl to, jog vaikai neturėjo galimybės augti šeimoje, kurioje jais rūpintųsi abu tėvai.

„Galbūt tuo metu jie nepasvarsto apie tai, bet vėliau galbūt jie aišku pajus tą stoką, tos normalios šeimos. Kad tai jie neturėjo tos normalios šeimos, kad reikėjo ir mamos ir tėčio, kad pareitum iš mokyklos, – rastum“ (5).

Apibendrinant tyrimo duomenis, galima pasakyti, jog vaikų bendravimas su išvykusi šeimos nariu daugelyje transnacionalinių šeimų vyksta įvairiais būdais: susitinkant, bendraujant telefonu ar internetu. Tose šeimose, kuriose vaikų bendravimas su emigravusiu šeimos nariu yra gana pastovus ir reguliarus, tarpusavio ryšys su artimu žmogumi gali net sustiprėti, be to, net ir bendraudami per atstumą vaikai gauna įvairios patirties. Tose šeimose, kuriose vaikai su išvykusiuoju bendrauja nepakankamai, gali kilti socializacijos problemų, nes vaikai paprasčiausiai praranda ryšį su vienu iš svarbiausių žmonių gyvenime, o kartu ir vienu svarbiausių ugdytojų, o tai gali daryti neigiamą įtaką vaiko socializacijai, šeimos suvokimui, jo tolesniam gyvenimui.

3.3.4. Šeimos narių užimtumo ir vaidmenų pokyčiai

Transnacionalinėse šeimose pokyčius išgyvena visa šeima. Vienas iš svarbiausių pokyčių yra tas, jog daugumoje transnacionalinių šeimų tiek tėvai, tiek ir vaikai turi prisiimti naujus vaidmenis ar didesnę atsakomybę už veiklas, kuriomis anksčiau rūpinosi ar prie kurių atlikimo prisidėdavo emigravęs šeimos narys. Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, jog, išvykus vienam šeimos nariui, paprastai tenka prisiimti dvigubą atsakomybę ne tik atliekant kasdienes darbus, bet ir vaikams atstojant abiejų tėvų vaidmenis.

„Ypatingų pokyčių nepastebėjau, tik tekdavo daugiau dėmesio skirti namams. Kai kuriuos darbus, kuriuos atlikdavo vyras, jam išvykus reikėjo padaryti man. Pavyzdžiui, važiuoti vienai apsipirkti į parduotuvę, tvarkytis buityje, rūpintis aplinka ir panašiai“ (2).

„<...> dabar aš esu viena, kuri atsakinga yra už visą tą kasdienę vaikų priežiūrą. Kai būdavo vyras, tai vėl jisai pakankamai lengvai, jeigu, pavyzdžiui, ten į darželį nuvežti, galėdavai dalintis <...> Vakare, jei man kažkur reikia, tai vyras paima iš darželio arba atvirkščiai, jei jisai negali, tai aš paimu. Dabar aš turiu planuoti taip, kad aš iš esmės visada galėčiau nuvežti ir parvežti tuos vaikus“ (6).

„Taip jau buvo, nes reikėjo stengtis užpildyti vaikams tą tėčio nebuvimą“ (1).

Paprastai, darbų gausa ir atsakomybės padidėjimas gali reikšti laiko stoką ir vaikams skiriamo dėmesio sumažėjimą, tačiau, kaip paaiškėjo tyrimo metu, tai labiau individualus dalykas. Kai kurios respondentės teigė, nors darbų ir padaugėjo, jos puikiai sugeba pakoreguoti veiklas taip, kad laiko užtektų viskam.

Iš tiesų, transnacionalinėse šeimose darbų daugėja ne tik suaugusiems šeimos nariams, kurie lieka su vaikais, bet pusė respondentų patvirtino, jog išvykus tėčiui ar mamai, vis daugiau darbų ir atsakomybės tenka patiems vaikams. Būtina paminėti, jog lemiamą vaidmenį turi vaikų amžius. Tyrimo dalyvavę respondentai minėjo, jog į kasdienes namų ruošos darbus dažniausiai įtraukiami vyresni vaikai, kurie jau patys gali savimi pasirūpinti ir pakankamai gerai supranta, jog vienam suaugusiam atlikti visus darbus yra gana sunku. Taip pat atsakomybės vaikams ypač daugėja tais atvejais, kai su vaikais likęs tėtis ar mama dar ir dirba.

„Kadangi aš dirbau, tai vaikai stengdavosi man padėti: nueidavo į parduotuvę tvarkydavo kambarius, dukra ir valgyti pagamindavo“ (1).

„<...> vyresnėlis gali ir sesę pasaugoti, viską“ (6).

Mažiesiems vaikams nauji vaidmenys nėra priskiriami dėl jų amžiaus specifikos.

„Kadangi vaikai dar buvo maži, jų pagrindinis darbas buvo žaidimai. Jokių rimtų darbų jiems neliempdavau daryti“ (3).

Kartais vaikai nenoriai įsitraukia į naujų darbų atlikimą, tačiau, kaip ir šeimose, kuriose visi šeimos nariai gyvena kartu, yra darbų, kuriuos atlikti vaikams tiesiog neįdomu ar sunku.

„Mes susitardavom taip, kad jie padėdavo. Ir dulkes valydavo, ir siurbdavo <...>. O kaime tai kiek dėl žolės pjovimo, tai nelabai. Tai su ašarom <...>“ (4).

Tačiau vaidmenų šeimoje perskirstymas ir vaikų ankstyvas įtraukimas į tam tikrą veiklą, gali turėti labai teigiamą reikšmę jų socializacijai. Pasak respondentų, padėdami tėvams, vaikai įgyja naujos patirties, supratingumo ir tampa daug savarankiškesni, atsakingi už tai, ką daro.

„Galbūt išmoko supratingumo, kantrumo, didesnio pasitikėjimo vienas kitu, daro kiekvieną savarankiškesniu, įpareigoja prisiimti kažkokią atsakomybę už tai, ką darai“ (1).

„Išvykus vienam iš tėvų, vaikas išgyvena viduje, bet gal tuo pačiu tampa savarankiškesnis, kas laikui bėgant leidžia labiau pasitikėti savimi <...> tai, ką galbūt už juos darė tėtis ar mama, dabar jie turi išmokti padaryti patys“ (3).

Apibendrinant galima pasakyti, jog dauguma atvejų šeimos tapsmas transnacionaline priverčia su vaikais likusius suaugusius pakoreguoti savo kasdienybę ir, jei vaikai pakankamai suaugę, iš naujo pasiskirstyti ir su jais pasidalinti kasdieniais darbais. Taip pat šeimoje vykstančių vaidmenų kaita ir pasiskirstymas darbais gali turėti tiek neigiamą, tiek ir teigiamą įtaką vaikų socializacijai. Neigiamai gali veikti tai, jog darbų padaugėjimas suaugusiam asmeniui gali reikšti laiko stoką ir vaikui skiriamo dėmesio mažėjimą. Tačiau teigiamą įtaką gali daryti vaikų įtraukimas į kasdinių darbų atlikimą, nes tokiu būdu vaikai gana anksti įgauna tam tikrą įgūdžių, tampa savarankiškesni ir supratingesni.

3.3.5. Vaikų išgyvenimai šeimos nariui išvykus

Šio darbo teorinėje dalyje buvo minima, jog darbo emigracija sukuria specifinį tėvų-vaikų išsiskyrimo kontekstą, kuris veikia vaiko raidą ir psichologinį prisitaikymą (žr. 2.3 poskyrį). Atliktas tyrimas atskleidė, jog vaikai tiek laikiną, tiek ir ilgalaikį išsiskyrimą su tėvais išgyvena labai skirtingai ir patiria tiek neigiamus, tiek ir teigiamus jausmus (žr. pav. 3). Tyrimo rezultatai atskleidė, jog vaikų patiriamiesiems išgyvenimams svarbus yra vaikų amžius. Neigiamus jausmus kur kas dažniau patiria mokyklą pradėję lankyti vaikai ir kur kas rečiau ikimokyklinio amžiaus vaikai bei paaugliai. Šiek tiek vyresni vaikai, kurie supranta priežastis, dėl kurių šeimos narys yra priverstas išvykti, gali nerodyti savo jausmų.

„Jisai galbūt ir viduj pajusdavo, bet jis kaip ir žinojo, kad nėra kito kelio“ (5).

3 pav. Vaikų išgyvenimų dėl šeimos nario išvykimo raiška

Neigiamus jausmus vaikai dažniausiai išgyvena pačioje pradžioje, kai kažkuriam laikui tenka išsiskirti su tėčiu ar mama. Išsiskiriant su šeimos nariu ar kurį laiką po jo emigracijos, vaikai gali jaustis liūdni, kartais net pikti ir ilgėtis išvykusio šeimos nario. Emigracijos metu vaikų patiriami išgyvenimai atskleidžia, jog vaikams vieno iš tėvų išvykimas yra skaudi patirtis ir didžiulis trūkumas, kuris keičia vaikų savijautą, emocinę būseną ir net įpročius ar įprastą veiklą. Kai kurie vaikai neigiamas emocijas jaučia nuolatos, nes juos sukelia pasikartojantys susitikimai, išsiskyrimai, pokalbiai su artimuoju telefonu.

„Iš pradžių mergaitės buvo liūdnos, reikėjo laiko apsiprasti. Labiausiai išgyveno vyresnioji dukrelė, nes buvo įpratusi su tėveliu miegoti. Telefonu kalbėti nedirždavo, kartais net pradėdavo verkti (3).

„Būdavo ir tokių labai skausmingų verkimų, kai tėtis išvažiuoja arba mes pas jį nuvažiuojam ir paskui ten reikia važiuoti atgal. <...> mes kalbėjomės, kad tėtis dirba, bet jam, pavyzdžiui, yra skausminga tas, kad tėtis toli dirba išvažiavęs ir, kad jo nėra namuose (6).

Vaikų socializaciją šeimos nario emigracija veikia neigiamai ypač tada, kai vaikai su išvykusiuoju praleisdavo daug laiko kartu ir užsiimdavo įvairia veikla. Tai tik rodo, jog paprastai, emigracijos kontekste vaikų socializacijai neigiamą poveikį daro įprastų dalykų ir tam tikros veiklos su išvykusi šeimos nariu praradimas, per kurią vaikai įgydavo tam tikrų įgūdžių ar tiesiog prasmingai leisdavo laiką.

„Vaikai labai ilgėdavosi tėčio, ypač sūnus, pykdavo, verkdamo. Labai jo trūkdavo savaitgaliais, nes mes buvom įpratę kažkur eiti visi kartu. Kad ir išėjus pasivaikščioti man su vaikais, vaikai pamatę kitus vaikus su tėčiais imdavo nervintis, klausinėti ar dar ilgai mes neturėsime tėtį“ (1).

„Ir ypač skausmingi tie išsiskyrimai būna po to, kai jie jau ten kažką ypatingo su tuo tėčiu nuveikė. Vasarą, pavyzdžiui, ten kažkada grįžo tėtis, tai jie ten visą savaitgalį žvejojo, tai paskui raudojimas buvo neįmanomas“ (6).

Mažesni vaikai gali jausti ir pykti, kuris gali pasireikšti įvairiais būdais. Pyktis gali būti jaučiamas dėl paties fakto, kad reikia išsiskirti, dėl to, kad tėtis ar mama išvyksta toli, taip pat pyktis nukreiptas į kitus žmones, kurie susiję ar dalyvauja emigracijos procese.

„Pamenu, kaip sūnus pyko, kad tas pinigų fabrikas kažkur toli nuo namų, kad kai jis užaugs būtinai turės fabriką ir jame gamins pinigus, kad visiems užtektų ir, kad tėčiams nereikėtų niekur važiuoti palikus vaikus su mamomis. Dar prisimenu, kaip kartą prieš išvažiuojant vyrui, užsuko jo paimti bendradarbis, tai sūnus taip supyko ir išvadino tą žmogų vagimi. Pradžioj nesupratom kodėl, bet paskui, kai vyras pradėjo atsisveikinti ir imtis reikiamus krepšius, sūnus ėmė verkti ir tiesiog stūmė lauk tą žmogų, šaukdamas, kad jis vagia jo tėtį“ (1).

Mažesniems vaikams būdingi neigiami išsiskyrimo išgyvenimai atskleidžia, jog kai kuriems vaikams šeimos nario emigracija yra nesuprantamas įvykis, kuris interpretuojamas kaip netektis ar šeimos nario atėmimas. Tokie išgyvenimai gali neigiamai paveikti vaikų psichiką.

Nors literatūroje dažniausiai minimos neigiamos emigracijos pasekmės vaikams, kurias lydi neigiami išgyvenimai, šis tyrimas atskleidė, jog vaikai gali jausti net ir labai teigiamus su tėvų emigracija susijusius jausmus, pavyzdžiui, pasididžiavimą savo užsienyje dirbančiais tėvais.

„Jis netgi didžiujasi, kad jo mama dirba Vokietijoje ir visiems pasakoja“ (2).

Taip pat transnacionalinėse šeimos stadijose buvę respondentai minėjo, jog dauguma vaikų bėgant laikui tiesiog prisitaiko prie pokyčių šeimoje ir, nors pradžioje ir jaučia trumpalaikį ar pasikartojantį liūdesį, vis tik pripranta prie nuolatinio išsiskyrimo ir ypatingų emocijų nebeišgyvena. Ypač greitai prie šeimoje vykstančių pokyčių prisitaiko priešmokyklinio amžiaus vaikai, jie pripranta prie nuolatinio vieno ar kito šeimos nario nebuvimo namuose ir jiems tai tampa įprastu reiškiniu ar net neatsiejamu gyvenimo dalimi.

„čia man su juo labai sunku išsiskirti, o jam tai kaip normalus reiškinys. Sako juk padirbėsi biški ir vėl parvažiuosi“ (2).

„Pradžioj, aišku, jina nesuprato ir vėliau taip įprato, kad jai yra labai natūralu. Jai tėtis važiuoja į darbą. Jis yra darbe ir jai jokio skirtumo, kad ten dvi savaites jis tam darbe ar, kad mėnesį jis tam darbe“ (6).

Taigi, tyrimas atskleidė, jog vaikų patiriamams išgyvenimams dėl tėvų emigracijos daug įtakos turi jų amžius ir ryšys su emigruojančiu tėčiu ar mama. Kuo mažesni vaikai ir kuo dažnesnės darbo išvykos, tuo vaikai greičiau susitaiko su tokia padėtimi ir pripranta prie vieno iš tėvų namie nebuvimo. Vyresni vaikai dažnai jaučia liūdesį ir ilgesį, ypač kai su išvykusi šeimos nariu sieja bendrą veiklą ar išvykimas keičia tai, kas iki tol buvo įprasta. Mažesni vaikai ne visada supranta tėvų išvykimo priežastis, todėl jie gali neadekvačiai reaguoti ar patirti sunkumų prisitaikant prie pokyčių. Vaikų patiriami skirtingi išgyvenimai atskleidžia, jog šeimos nario išvykimas gali veikti vaikų socializaciją ir teigiamai, ir neigiamai. Iš vienos pusės skausmingi išsiskyrimai rodo vaikų patiriamus emocinius sukrėtimus, kurie gali neigiamai veikti jų psichinę sveikatą. Tačiau, kita vertus, vaikai išmoksta prisitaikyti prie naujos situacijos, mokosi valdyti savo emocijas bei įgauna suvokimo, jog gyvenime ne visada viskas yra taip, kaip norisi.

3.3.6. Transnacionalinės šeimos įtaka vaikų elgesiui

Tyrimo duomenys atskleidė, jog vaikų elgesio negalima vertinti vienprasmiškai, t.y. elgesio pokyčių negalima sieti vien tik su šeimos nario trumpalaikė ar ilgalaikė emigracija. Nors elgesio pokyčiai, pasak respondentų, tikrai gali vykti dėl šeimos nario išvykimo, tai dažniausiai nutinka tuo atveju, kai vaikai yra vyresni, paauglystės laikotarpiu. Apibendrinant gautus rezultatus, pavyko išskirti tokius vaikų elgesio pokyčių raiškos aspektus (žr. 4 pav.).

4 pav. Vaikų elgesio pokyčių raiška

Transnacionalinės šeimos stadijos pasekmės vaikų elgesiui, kaip ir išgyvenimams, dažnai priklauso nuo vaikų amžiaus. Tyrimas parodė, jog vieno iš tėvų emigracija ikimokyklinio ar pradinių klasių amžiaus vaikų elgesio beveik nekeičia arba keičia labai nežymiai, pavyzdžiui, vaikas gali

nenorėti bendrauti su išvykusi šeimės nariu, tapti uždaresnis arba gali jaustis nedrąsiai šeimės nariui sugrįžus.

„Atsirado, sakau, sūnui ten tų išsiskyrimo kažkokių emocijų. Bet vėl, kad dėl to sakyčiau, kad jo elgesyje, nu tam kasdieniam, pasikeitė – nea“ (6).

„Manau vaikas tampa uždaresnis, nutolsta. Tai ypač buvo pastebima, kai vyras parvažiavo iš Anglijos. Mergaitės elgėsi labai nedrąsiai, bijojo eiti prie tėčio, tarsi jis būtų svetimas žmogus. Prireikė laiko, kol mergaitės vėl priprato prie tėvelio“ (3).

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, nesunku pastebėti, jog vaikų elgesys nesikeičia arba keičiasi mažiau tose šeimose, kuriose su išvykusi asmeniu palaikomas gana glaudus ryšys ir nuolatos bendraujama. Vadinasi vaikų elgesio pokyčiams ir vaiko socializacijai lemiamą įtaką daro bendravimo su išvykusiuoju galimybės ir glaudaus tarpusavio ryšio palaikymas. Jei bendravimas nutrūksta arba nėra intensyvus, tai gali lemti vaikų atpratimą bendrauti su išvykusiuoju, gali keisti ne tiek patį vaikų elgesį, kiek skatinti uždaramą ar nenorą bendrauti.

Šiek tiek kitokią įtaką šeimoms daro emigracija vyresnio amžiaus vaikams. Respondentai minėjo, jog vyresnių vaikų, ypač paauglystės laikotarpiu, vaikų elgesys keičiasi kur kas dažniau. Tačiau, būtina prisiminti šio darbo pirmame skyriuje (žr. 1.1. poskyrį) minėtą faktą, jog vaikui augant, į jo gyvenimą įsijungia įvairios kitos socializacijos institucijos, tampa svarbūs bendraamžiai, todėl paauglystės metu besikeičiantis vaikų elgesys nebūtinai tiesiogiai susijęs su vieno ar abiejų tėvų emigracija. Apie didėjančius vaikų reikalavimus ir laisvės troškimą kalbėjo respondentė, kuri kartu su vyru buvo išvykusi dirbti, o jų vaikai vieni buvo likę Lietuvoje.

„<...> dukra tai kėlė vis didesnius reikalavimus, reikėjo brangesnių drabužių, papuošalų ir taip toliau. Nes jos tėtis dirba užsienyje ir kaip ji dabar eis su pernykščiais batais“ (1).

„Sukontroliuoti vaikus buvo sunku, nes kokių paros metu beskambindavai vis tiek atsiliepdavo, juk mobilus visuomet kišenėj, o, jei neatsiliepdavo, tai reikšdavo, kad kažkas negerai. Atsirado daug draugų, draugių, laisvas plotas baliams,ėjimas kada nori, kur nori ir iki kelintos valandos nori“ (1).

Tai reiškia, jog vaikų socializacijai įtakos gali turėti finansinės šeimos padėties gerėjimas ir absoliutus kontrolės nebuvimas. Jei nėra paauglius vaikus prižiūrinčio ir jiems reikalavimus keliančio asmens, tai gali turėti rimtas pasekmes vaikų gyvenimo būdai ir besiformuojančioms gyvenimo normoms bei vertybėms. Jei laisvė yra neribojama, vaikai gali pradėti bendrauti su netinkamais draugais, leisti laiką netinkamose vietose ir iki labai vėlyvo laiko.

Tyrimo metu paaiškėjo, jog transnacionalinės šeimos stadija gali išryškinti vaiko polinkį laužyti taisykles ar netinkamai elgtis.

„Paskui prasidėjo, kad jis tik su blogais berniukais draugauja, prasidėjo vagystės iš parduotuvių, iš bufetų, nu, nu kažkas tai tokio“ (4).

Tačiau, pasak respondentės, minėjusios apie sūnaus psichologines ir elgesio problemas, šeimos tapsmas transnacionaline nėra svarbiausias delinkventinį elgesį lemiantis veiksnys. Pasak respondentės, vaikui gali trūkti išvykusio šeimos nario kontrolės, tačiau delinkventinį elgesį labiau gali lemti vaiko charakteris ar kiti paraleliai vykstantys svarbūs įvykiai, kaip, pavyzdžiui, šiuo atveju, pradėjimas lankyti mokyklą.

„Aš nežinau, žinokit. Čia aš nemanau, kad kažkas išvis gali pasakyti. Jam jau daržely buvo tokių nukrypimų, bet vat, kai pradėjo į mokyklą eiti, tai čia išvis kažkas tragiška“ (4).

Apibendrinant tyrimo duomenis, galima pasakyti, jog priešmokyklinio ar pradinių klasių amžiaus vaikams vieno iš tėvų emigracija nedaro didelės įtakos jų elgesiui. Gali šiek tiek keistis vaikų elgesys bendraujant su išvykusiuoju arba turėti įtakos vaikų uždarumui, tačiau jokių didelių elgesio pokyčių šeimos nario emigracija nesukelia. Vaiko netinkamam elgesiui gali turėti įtakos išvykusio šeimos nario kontrolės trūkumas, tačiau tai nereiškia, jog šeimos nario išvykimas skatina vaikų delinkventinį elgesį. Kur kas didesnę įtaką tėvų kontrolės nebuvimas daro vyresnio amžiaus vaikams ar paaugliams. Paauglystės laikotarpiu tėvų kontrolės nebuvimas ir nepriežiūra gali paskatinti vaikus rinktis netinkamus draugus arba leisti laiką netinkamais būdais ir netinkamu laiku.

3.3.7. Transnacionalinės šeimos įtaka vaikų pasiekimams mokykloje

Atliktas tyrimas atskleidė, jog vieno arba abiejų tėvų emigracija skirtingai veikia vaikų norą mokytis. Nors gauti duomenys rodo, jog transnacionalinės šeimos stadija gali tiek paskatinti vaikus geriau mokytis, tiek pabloginti jų mokymosi rezultatus, tačiau pasiekimams mokykloje lemiamą įtaką turi vaikų amžius ir net charakteris. Respondentų teigimu, vaikai, kurie yra motyvuoti mokytis, ir toliau mokosi, nepaisant šeimos nario išvykimo, o tie, kurie turi mokymosi sunkumų, ir toliau mokosi prastai.

„Ai, kad, žinokit, tas pats, tikriausiai. Bent jau aš nepastebėjau. <...> jis niekada nesimokė ir nesimokys, tikriausiai. O Sandra¹⁹, ji sėdi mergaitė iki išnaktų prie knygų. Tas pats būdavo, kai tėčio irgi nėra“ (4).

„Ne, jisai šauniai mokėsi nuo pat pirmos klasės“ (5).

Analizuojant šeimos nario emigracijos įtaką vaikų pasiekimams mokykloje, pastebėta, jog šeimos tapsmas transnacionaline skirtingai veikia pradinių klasių amžiaus vaikų ir paauglių mokymosi pasiekimus. Tų pačių vaikų skirtingu amžiaus laikotarpiu patirta vieno ar abiejų tėvų emigracija, gali skirtingai veikti jų mokymosi motyvaciją bei mokymosi rezultatus. Pastebėta, jog pradinių klasių vaikams vieno iš tėvų emigracija gali turėti netgi teigiamą poveikį, paskatinti siekti geresnių rezultatų.

¹⁹ Vardas pakeistas

„<...> kai tėtis buvo Islandijoje, manau, dar labiau stengėsi ir netgi lenktyniavo tarp savęs, kuris per mėnesį gaus daugiau dešimtukų ir devintukų, nes juk tėtis irgi stengėsi dėl jų“ (1).

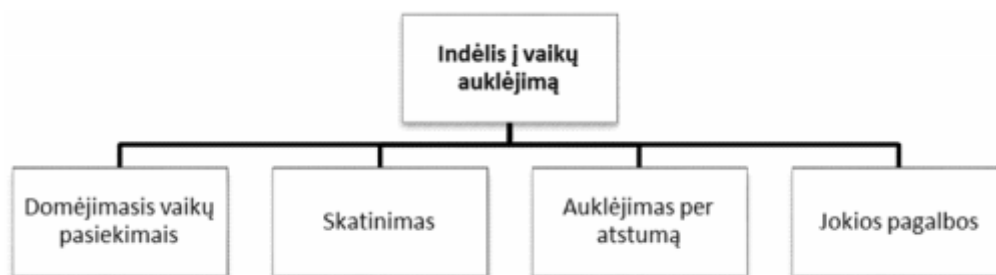
Vyresnio amžiaus vaikų mokymosi pasiekimai, vienam ar abiem tėvams emigravus, gali prastėti. Anksčiau jau buvo minėta, jog paauglystės laikotarpiu vaikams svarbūs tampa jų bendraamžiai, todėl natūralu, jog jie daugiau laiko praleidžia bendraudami ir įvairiai leisdami laiką su draugais. Tačiau tyrimas atskleidė, jog abiejų tėvų išvykimas ir kontrolės sumažėjimas arba visiškas jos nebuvimas daro įtaką paauglių mokymuisi.

„Suprastėjo pažymiai, nes daugiau laiko skyrė diskotekoms, barams, draugams“ (1).

Taigi, vaikų pasiekimams mokykloje tėvų emigracija gali turėti labai skirtingą poveikį. Tyrimas atskleidė, jog pradinių klasių amžiaus vaikų mokymosi rezultatai retai kada keičiasi, arba dažniausiai transnacionalinė šeimos stadija turi teigiamą įtaką tokio amžiaus vaikų pasiekimams. Tačiau paauglių mokymosi motyvaciją bei pasiekimus tėvų emigracija ir visiškas kontrolės nebuvimas veikia neigiamai.

3.3.8. Išvykusio šeimos nario dalyvavimas vaikų auklėjime

Pasak daugelio tyrime dalyvavusių respondentų, šeimos nario emigracija daugeliu atvejų tikrai keičia bendravimą su vaikais ir sumažina išvykusiojo galimybes tiesiogiai dalyvauti kasdieniniame gyvenime ir vaikų auklėjime. Nors, paprastai, šeimos nariui išvykus vaikų auklėjime dominuoja su vaikais likęs asmuo, tačiau kito šeimos nario emigracija nėra kliūtis domėtis vaikų pasiekimais mokykloje ar darželyje bei prisidėti prie jų auklėjimo ar ugdymo. Išvykęs tėtis ar mama, priklausomai nuo aplinkos sąlygų ir net įdėtų pastangų ar noro, gali rasti įvairių būdų kaip dalyvauti vaikų ugdyme ir auklėjime (žr. 5 pav.).

5 pav. Išvykusio šeimos nario dalyvavimo vaikų auklėjime būdų raiška

Visi respondentai minėjo, jog išvykęs šeimos narys daugiau ar mažiau domisi vaikų pasiekimais mokykloje ar tuo, kas vyksta darželyje. Išvykęs asmenys domisi vaikų veikla, mokymosi rezultatais, naujovėmis, įvykiais jų gyvenime ir, kai tik yra galimybė, grįžę dalyvauja tėvų susirinkimuose, stengiasi organizuoti išvykimus taip, kad būtų galimybė įsitraukti į vaikų mokyklinius reikalus.

„visada domiuosi kaip jam sekasi darželyje, ką šitą ar kitą dieną veikė“ (2).

„žiemą aš praktiškai kelis metus, kol dirbau Danijoje, aš buvau Lietuvoje. Taip, kad mes ir šventes kartu šventėm, ir į susirinkimus eidavau aš“ (5).

„Tai pirmiausia, aišku, išklausinėja. Kaip pernai tai būdavo apie darželį viską išsiklausinėja, kaip ten tą dieną sekėsi, ką ten veikė, kokių naujovių, dabar, aišku, apie mokyklą viską išsiklausinėja vaikų“ (6).

Tyrimas atskleidė, jog vaikų auklėjimu ir pasiekimais daugiau domisi tie asmenys, kurie artimiau bendrauja su savo vaikais emigracijos laikotarpiu ir tie, kurie labiau suinteresuoti vaikų tolesne mokymosi sėkme. Tokie tėvai, net ir per atstumą stengiasi mokyti ir auklėti savo vaikus ar net ieško būdų, kaip vaikus paskatinti mokytis (pinigais, dovanomis, pagyrimais). Paprastai auklėjimo funkciją išvykę tėvai vykdo bendraudami su vaikais telefonu, internetu ar tiesiog per kitą, su vaiku likusį, šeimos narį.

„Juk ir per atstumą mama moko. Aišku, tenka, visko pasitaiko ir pabarų, juk berniukas. Močiutė paskundžia, kad kartais neklauso ar kokią išdaigą iškrečia – mokau ištisai“ (2).

„Tikrai ir dėl auklėjimo irgi būna, nes, sakykim, pasišneka kažką su sūnum, paskui man sako, nu tu su juo pakalbėk, jis ten man kažką sakė, kad kažkokia problema yra, dar kažkokių kitų dalykų“ (6)

Vaikams tėvų domėjimasis jų pasiekimais yra labai svarbus ir atitinkamai gali turėti įtakos tolesniam vaiko norui mokytis ar tiesiog paskatinti būti geresniu. Tyrimo duomenys atskleidė, jog išvykusių tėvų požiūris į mokslą, geri tarpusavio santykiai ir nuolatinis bendravimas yra tos sąlygos, kurios teigiamai veikia vaikų mokymosi motyvaciją ir norą tobulėti.

„<...> kai tėtis yra toli, tai atsiranda daugiau paskatų sulaukti iš to tėčio tokių teigiamų įvertinimų. <...> nu kartais taip sureikšmina ir nori taip labai jau pozityviai tėčiui pateikti, sakysim, kažkokius tai savo pasiekimus ar padarymus“ (6).

Priešingai, tais atvejais, kai šeimos tarpusavio santykiai ir bendravimas emigracijos metu nėra toks intensyvus, visa auklėjimo atsakomybė tenka su vaiku pasilikusiam asmeniui o išvykęs mažai prisideda arba visai neprisideda prie vaikų auklėjimo. Tačiau ne vien bendravimas ar tarpusavio santykiai lemia išvykusio šeimos nario norą prisidėti prie vaikų visapusiško ugdymo ar auklėjimo. Tyrimo metu paaiškėjo, jog išvykusio šeimos nario požiūris į mokymosi vertę turi lemiamą įtaką vaikų auklėjimui ir tam tikro požiūrio formavimui.

„Paklausdavo, kaip ir kas. Bet šiaip mūsų tėtis, žinokit, kaip čia dabar pasakius... Jis nelinkęs iš tų, kad vaikai aukštąjį mokslą mokyti“ (4).

„O vyrui, turiu pasakyti, vat toks dalykas, kaip skambina ir jam čia būdavo kaip anekdotas. Eilinį kartą sūnus prisidirbo kažko. Tai jisai jau paskambina ir klausia: „nu, kaip mūsų sūnus?, kad papasakoti bendradarbiui, kad ten jie, žodžiu, smagiai pasijuokia“ (4).

Vaikų socializacijai įtakos turi šeimos nario gebėjimas per atstumą auklėti ir ugdyti savo vaikus. Tyrimas atskleidė, jog socializacija vyksta gana pozityviai, kai emigravęs šeimos narys per atstumą įsitraukia į vaikų auklėjimą. Vaikai, kurių santykiai su emigravusiu šeimos nariu yra geri, tėčiui išvykus, gali stengtis būti dar geresni tam, kad sulauktų daugiau dėmesio ar pagyrimų. Taigi tai teigiamai veikia vaiko asmenybę. Tačiau neigiamą įtaką vaikų socializacijai gali turėti tai, jog emigravę tėvai nesistengia palaikyti santykių su vaikais ir visiškai neprisideda prie vaikų auklėjimo.

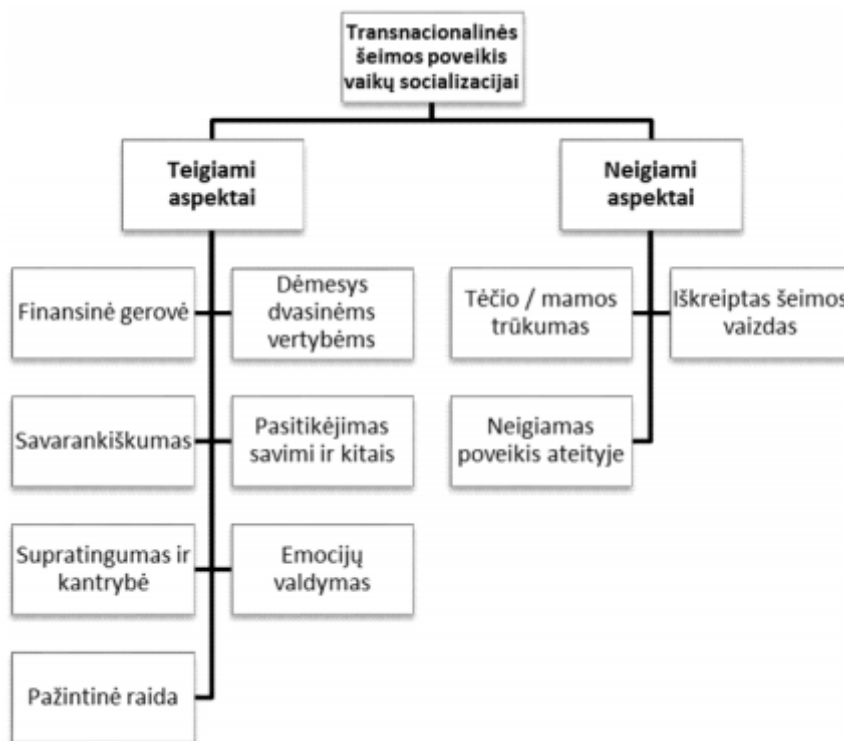
3.3.9. Transnacionalinės šeimos poveikio vaikų socializacijai apibendrinimas

Išanalizavus transnacionalinėse šeimose vykstančius pokyčius, nesunku pastebėti, jog šeimos tapsmas transnacionaline, iš tiesų, gali turėti tiek teigiamos, tiek ir neigiamos įtakos vaikų socializacijai. Dauguma tyrinėtų šeimoje vykstančių pokyčių aspektų atskleidė, jog svarbiausias yra iki šeimos nario išvykimo vyravęs bendravimo stilius šeimoje, kuris dažnai lemia ir bendravimo intensyvumą šeimos nariui išvykus. Išanalizavus respondentų pasisakymus, galima teigti, jog kiekviena šeima yra unikali ir tai, kokį poveikį vaikų socializacijai daro šeimoje dėl emigracijos vykstantys pokyčiai, labiausiai priklauso nuo to, kas lieka su vaiku. Kiekvienas tėtis ar mama vis kitaip sugeba pertvarkyti šeimos narių vaidmenis, bendrauti ar užsiimti su vaikais tokia veikla, kuri vaikui neleistų pajusti didelių skirtumų ar tiesiog padėti susitvarkyti su išgyvenamais jausmais. Taigi daugiau vaikų socializacijos problemų kyla tose šeimose, kurių šeimos nariai nesugeba palaikyti ryšio ar tiesiog neturi galimybių bendrauti su vaikais. Tokiose šeimose kur kas dažniau jaučiamas neigiamas poveikis vaiko vertybių sistemai, norui mokytis, ar visuomeninių normų toleravimui.

Tam, kad būtų aiškiau, apibendrinant transnacionalinės šeimos poveikį vaikams, galima išskirti tokius teigiamus ir neigiamus aspektus jo socializacijai (žr. 6 pav.).

Visų pirma, būtina paminėti, jog transnacionalinėms šeimoms būdinga finansinės situacijos kaita. Paprastai tai reiškia šeimos gyvenimo kokybės ir poreikių tenkinimo galimybių gerėjimą. Tai turi įtakos vaikų socializacijai, nes pasak respondentų, finansiniai pokyčiai šeimoje dažnai leidžia išpildyti vaikų norus, ar suteikti jiems galimybę užsiimti mėgiama veikla.

„<...> mes gražinom visas skolas, kiek mes jų turėjom. Mes pakeitėm gyvenimą. Aš vaikui nupirkau, galų gale, aišku, tai materialinis dalykas, kompiuterį“ (5).

6 pav. Transnacionalinės šeimos poveikio vaikų socializacijai raiška

Iš tiesų, transnacionalinėse šeimose vykstantys pokyčiai (struktūros, bendravimo, vaidmenų) reiškia vaikų atsiradimą visiškai kitokioje situacijoje, prie kurios reikia prisitaikyti tiek tiek keičiant savo poreikius, vaidmenis, atsakomybę už tam tikrus darbus ir pan. Todėl transnacionalinė šeimos stadija, laikinas gyvenimas atskirai nuo vieno ar abiejų svarbiausių asmenų gyvenime gali teigiamai veikti vaikų asmenybės, vertybių bei požiūrio į gyvenimą formavimąsi ar net vaiko pažintinę raidą. Respondentų patirtis leidžia daryti išvadą, jog dauguma vaikų šeimai tapus transnacionaline įgyja daugiau savarankiškumo, supratingumo, kantrybės, pasitikėjimo savimi ir net išmoksta valdyti savo emocijas, nes pradeda suprasti, jog ne visuomet gyvenime viskas yra tik taip, kaip norisi, kad yra ir blogų ir gerų dalykų, prie kurių reikia mokėti prisitaikyti. Taip pat šeimos nario išvykimas ir pasikeitusios bendravimo galimybės, kaip, pavyzdžiui, bendravimas SKYPE programos pagalba, paskatina vaikus domėtis technologijomis, plečia vaikų žinias, skatina domėtis naujais dalykais.

„Nu, pavyzdžiui, tas pats paprastas žinojimas, kad yra kitos šalys. Sakykim, aišku, iki tol mes keliaudavom, būdavo kitos šalys, bet tokio didelio susidomėjimo, kaip ten kas kitur yra, nebuvo. O dabar mes nuolatos, sakykim, vis tiek tėtis, tai jis ten Kijeve, tai skambina, kad jis ten Maskvoj, tai Suomijoje ir klausia, kaip ten gyveni, nuvažiuoja. Aš pastebiu, kad ir dukra mažoji jinai labai jau ima fiksuoti <...> Nu, fiksuoja va tą tokią geografiją, platesnės ribos to gyvenimo, negu, kad va toj Lietuvoj“ (6).

Dar vienas labai svarbus aspektas, jog atstumas tarp šeimos narių, gali suartinti ir sustiprinti jų tarpusavio santykius. Vaikams laikinas ir savotiškas tėčio ar mamos dingimas iš kasdienio gyvenimo, ar bendravimas per atstumą, gali būti paskata daugiau dėmesio kreipti į dvasines vertybes, suprasti šeimos narių reikšmę gyvenime ir tiesiog išmokti vertinti laiką, praleidžiamą kartu.

Nors yra nemažai teigiamą įtaką vaikų socializacijai darančių aspektų, vis gi vaiko augimas transnacionalinėje šeimoje gali turėti neigiamą poveikį vaiko ateičiai, šeimos suvokimui ir vertinimui. Pasak daugumos respondentų, net ir tais atvejais, kai vaikai su išvykusi šeimos nariu bendrauja nuolatos, tėčio ir mamos jiems vis tiek trūksta. O ir pripratimas gyventi atskirai, gali neigiamai paveikti vaikų požiūrį į išvykusį šeimos narį, gebėjimą su juo bendrauti ar net formuoti iškreiptą šeimos vaizdą.

„Kai nėra tėčio, jie pripranta prie šito ir mano, kad čia taip yra gerai, normalu, nors nemanau, kad tai yra gerai“ (4).

Tiek vaikams gyvenimas atskirai, tiek ir jų tėvams yra tikras išbandymas, nes, kai šeimai reikia susijungti, kyla nemažai sunkumų. Pasak respondentų, net ir trumpalaikis gyvenimas atskirai turi įtakos tam, kad šeima viską pertvarko, pakoreguoja taip, kad užpildytų išvykusio asmens paliktą tuštumą. Vaikai atpranta būti kartu, atpranta bendrauti, todėl šeimos nariui grįžus, visiems šeimos nariams tenka mokytis bendrauti iš naujo.

Apibendrinant transnacionalinės šeimos stadijos poveikį šeimai ir kiekvienam asmeniui atskirai, būtina paminėti, jog šeimos nario emigracija gali turėti tiek teigiamą, tiek ir neigiamą poveikį. Viskas labai priklauso nuo šeimos narių požiūrio į situaciją ir gebėjimo neigiamus dalykus paversti teigiamais. Vaikams tai gali būti ypač naudinga patirtis, nes moko vertinti šeimą, tarpusavio santykius, prisitaikyti prie pokyčių, valdyti emocijas ir skatina pažintinę raidą.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Socializacija yra sudėtingas ir daugiamačis procesas, kuris, visų pirma, siejamas su vaikystės periodu, kuomet vaikas, stebėdamas aplinką, jį supančius žmones, mokosi ir perima iš jų socialinę patirtį bei tampa visuomeniniu žmogumi, individualybe. Šeima yra svarbiausias vaiko socializaciją lemiantis veiksnys, nes tai yra pati artimiausia jo aplinka, o tėvai yra pirmieji vaiko ugdytojai, nuo kurių priklauso ne tik vaiko vystymosi sėkmė kiekviename jo raidos etape bet ir savęs bei viso pasaulio vertinimas.

2. Transnacionalinės šeimos – tai šeimos, kurių šeimos nariai dėl įvairių politinių, socialinių, ekonominių ar švietimo priežasčių gyvena skirtingose šalyse, tačiau palaiko glaudžius santykius, nuolat bendrauja ir dalijasi bendra atsakomybe. Transnacionalinės šeimos skiriasi pagal tai, kuris šeimos narys yra išvykęs, dėl to skiriamos išvykusio tėvo / motinos, išvykusių abiejų tėvų ir išvykusio vaiko transnacionalinės šeimos. Šiame darbe analizuojamos transnacionalinės šeimos, kuriose vaikai gyvena atskirai nuo vieno ar abiejų dėl darbo emigravusių tėvų. Emigracija dėl darbo yra pati dažniausia transnacionalinių šeimų priežastis ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje.

3. Šeimai tapus transnacionaline, visi šeimos nariai išgyvena pokyčius. Keičiasi iki tol įprastos šeimoje atliekamos funkcijos, bendravimas, šeimos narių vaidmenys. Kadangi su vaikais likusiam asmeniui darbų ypač pagausėja, neretai į pagalbą pasitelkiami išplėstinės šeimos nariai. Iš tiesų, transnacionalinėse šeimose didžiausi pokyčiai vyksta vaikų gyvenime, nes vienam ar abiem tėvams išvykus į vaikų priežiūrą įsijungia mažiau artimi ir ne tokie reikšmingi asmenys. Vaikai dažnai sunkiai išgyvena išsiskyrimą su emigruojančiu tėčiu ar mama, o tai gali neigiamai veikti vaikų socializaciją, lemti vaikų elgesio pokyčius ar iššaukti psichologines problemas.

4. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad transnacionalinėse šeimose vyksta sudėtingi daugialypiai procesai ir pokyčiai, turintys tiek teigiamos, tiek neigiamos įtakos vaikų socializacijai. Padarytos tokios išvados:

- Vaikų socializacijai įtakos turi laikotarpis, kurį vaikai gyvena atskirai nuo vieno ar abiejų tėvų, bei išvykimų dažnumai. Vaikų savijauta, išgyvenimai keičiasi, jei emigracija yra pasikartojantis reiškinys.
- Vaikų socializacijai įtakos turi su jais likusio tėčio ar mamos gebėjimas racionaliai perorganizuoti šeimos narių vaidmenis, kasdienį gyvenimą, vaikų užimtumą. Su vaikais likusio šeimos nario dėmesio trūkumas gali neigiamai veikti vaikų socializaciją. Tačiau, gebėjimas vaikus įtraukti į kasdinių darbų atlikimą, gali daryti teigiamą įtaką jų socializacijai: teikti naujų įgūdžių, skatinti būti savarankiškesniais bei supratingesniais.

- Vaikams seneliai ar kiti šeimos nariai yra puikus vaidmenų modelių ir bendravimo pavyzdys. Tačiau, išskirtiniais atvejais, dėl senyvo amžiaus, išsilavinimo stokos ar besiskiriančių tėvų ir senelių auklėjimo būdų, bendravimas su seneliais ar kitais giminaičiais gali neigiamai veikti vaikų socializaciją.

- Intensyvus ir įvairiais būdais vykstantis emigravusio šeimos nario bendravimas su vaikais gerina tarpusavio santykius bei skatina vaikų pažintinę raidą. Tačiau, kai vaikų bendravimas su išvykusi šeimos nariu nėra intensyvus arba nutrūksta, tarpusavio santykiai blogėja bei keičiasi vaikų požiūris į išvykusį šeimos narį.

- Vaikų patiriami išgyvenimai, susiję su tėvų emigracija, rodo, jog vaikams išsiskyrimai yra skausmingi ir gali neigiamai veikti jų psichinę sveikatą, lemti uždarumą ar nenorą bendrauti.

- Transnacionalinėse šeimose atsiradęs išvykusio šeimos nario kontrolės trūkumas gali paskatinti vaikus netinkamai elgtis. Paauglystės laikotarpiu tėvų kontrolės stoka lemia vaikų netinkamo gyvenimo būdo pasirinkimą, mokymosi motyvacijos praradimą.

- Net ir per atstumą išvykęs šeimos narys tiesiogiai, ar per su vaikais likusį asmenį, gali dalyvauti ir prisidėti prie vaikų auklėjimo ir ugdymo. Tai teigiamai veikia vaikų socializaciją.

- Transnacionalinės šeimos stadija formuoja iškreiptą vaikų požiūrį į šeimą ir gali turėti ilgalaikes neigiamas pasekmes ateityje.

Siūlymai:

- Kadangi emigracijos kontekste vienas iš svarbiausių vaikų socializacijos sėkmę lemiančių veiksnių yra vaikų bendravimas su išvykusi šeimos nariu, tėvai turėtų ieškoti įvairių būdų, kad bendravimas su vaikais išliktų kuo intensyvesnis, o užsienyje esantis tėtis ar mama dalyvautų vaikų auklėjime.

- Mokyklos ir darželiai, kuriuos lanko emigravusių tėvų vaikai, turėtų ieškoti alternatyvių būdų, kaip užsienyje esantiems tėvams leisti ne tik stebėti vaikų pasiekimų rezultatus, bet ir nuolatos informuoti apie renginius, projektus, kuriuose vaikai dalyvauja. Pasitelkiant šiuolaikines technologijas, vaikai kartu su auklėtojais ar mokytojais galėtų ruošti trumpus video filmus, rašyti laiškus, siųsti nuotraukas užsienyje esantiems vaikų tėveliams, taip leisdami vaikams pajusti, jog jų tėvai taip pat domisi vaikų veikla bei dalyvauja jų socialiniame gyvenime.

LITERATŪRA

1. **Beresnevičienė D.** Jauno suaugusiojo psichologija. – Vilnius: Presvika, 2003
2. **Berns R. M.** Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2009. – ISBN 978-9986-850-64-9
3. **Braslauskienė R., Šmitienė G.** Vaikų socialinis ugdymas: pirminė socializacija // Pedagogika. – Vilnius, 2001, Nr.53, p. 16 – 21. – ISSN 1392-0340
4. **Bryceson D., Vuorela U.** The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks. – New York: Oxford: Berg, 2002. – URL: http://books.google.lt/books?id=S5oEk-oVQDAC&printsec=frontcover&dq=The+Transnational+Family:+New+European+Frontiers+and+Global+Networks&hl=lt&ei=eHHnTvffqBKNT4QT52KyRCQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCwQ6AEwAA#v=onepage&q=The%20Transnational%20Family%3A%20New%20European%20Frontiers%20and%20Global%20Networks&f=false
5. **Butvilas T.** Netekties išgyvenimų ir kai kurie socializacijos aspektai jaunesniajame mokykliniame amžiuje. – Vilnius: www.skaityk.lt (Virtuali leidykla- knygynas), 2004
6. **Butvilas T.** Emigracija: palikti vaikai // Acta humanitarica universitatis Saulensis : mokslo darbai. – Vilnius: MRU, 2007, T. 5, p. 378 – 385. – ISSN 1822-3709
7. **Butvilas T.** Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija. – Vilnius: MRU, 2008. – ISBN 978-9955-19-103-2
8. **Butvilas T., Razgūnienė A.** Netekties teisiniai aspektai: šeimoje netektį patyrusio vaiko saugi klasės aplinka kaip jo palankesnės socializacijos veiksnys // Jurisprudencija. – Vilnius: MRU, 2008, Nr. 4 (106); p. 68 – 74. – ISSN 1392-6195
9. **Butvilas T., Terepaitė J.** Tėvų emigraciją patyrusių vaikų asmenybiniai bruožai ir jų emocinį ugdymą sąlygojantys socialiniai mitai // Jaunųjų mokslininkų darbai. – 2008, Nr. 1 (17), p. 70 – 74. – ISSN 1648-8776
10. **Cho E. K. et al.** Supporting Transnational Families. Young Children. – 2010. URL: <http://www.naeyc.org/files/yc/file/201007/ChoOnline.pdf> [žiūrėta 2011 10 12]
11. **Colman A. M.** A dictionary of psychology. Oxford: Oxford University Press, 2006. – ISBN 0-19-861035-1
12. **Dapkus R. ir kt.** Emigracijos poveikis jauno žmogaus raidai darnaus kaimo vystymosi kontekste. Management theory and studies for rural business and infrastructure development. – 2011. Nr. 2 (26). URL: <http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/26/59.pdf> [žiūrėta 2011 10 11]
13. **Černeckienė J.** Socialinė pedagogika. – Marijampolė: Marijampolės kolegijos leidybos centras, 2007. – ISBN 978-9955-645-25-2

- 14. Empiriniai socioedukaciniai tyrimai: mokymosi motyvacijos ir vaikų globos namų ugdytinių problemos.** – Vilnius: UAB Ciklonas, 2008. – ISBN 978-9955-880-11-0
- 15. Erikson E. H.** Vaikystė ir visuomenė. – Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004. – ISBN 9955-619-27-9
- 16. Giddens A.** Sociology. – Polity, 2006. – ISBN 0-7456-48-843
http://books.google.com/books?id=vbu2gis26C0C&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false
- 17. Gliokler M.** Tarpusavio santykių galia. – Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidybos grupė, 2003. – ISBN 9986-816-19-X
- 18. Gumuliauskienė ir kt.** Tėvų emigraciją patyrusių vaikų globos ir socialinės gerovės užtikrinimas: ekspertų požiūris.
http://www.su.lt/old.su/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/08_04_20/26_gumuliauskiene%20butvilas%20butviliene.pdf [žiūrėta 2011 06 03]
- 19. James, J. W. ir kt.** Kai sielvartauja vaikai. – Vilnius: Tyto Alba, 2007
- 20. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2011 06 13]
- 21. Juodaitytė A.** Maži vaikai kaip socialinė grupė: socializacijos procesų ir pasiekimų tyrimai // Mokslo darbai. – Periodika, 2005, Nr. 77, p. 5–9.
<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2005/77/77.pdf> [žiūrėta 2011 06 11]
- 22. Juozeliūnienė I. ir kt.** Atotolio šeima: nauja užduotis šeimos sociologijai. // Sociologija. Mintis ir veiksmai. 2008, Nr. 1, p. 119–133. – ISSN 1392-3358
- 23. Juozeliūnienė I, Leonavičiūtė Ž.** Atotolio šeima daugiavietiško požiūriu // Sociologija. Mintis ir veiksmai. 2009, Nr. 1 (24), p. 81–98. – ISSN 1392-3358
- 24. Kardelis K.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Kaunas: Judex, 2002. – ISBN 9486-948-65-7
- 25. Kasparavičienė A, Čepienė R.** Emigravusių tėvų laikinai palikti vaikai: socialinės situacijos pokyčiai ir psichinės būsenos ypatumai // Tiltai. – 2007, Nr. 1, p. 202 – 219. – ISSN 1392-3137
- 26. Kvieskienė G.** Socializacija ir vaiko gerovė: [monografija]. – Vilnius: VPU, 2003. – URL: <http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/37059.pdf> [žiūrėta 2011 06 18]
- 27. Leonavičius V.** Sociologija. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004
- 28. Lombaerts H., Osewska E.** Family And Family Catechesis In Europe Today. A Matter Of Diversification // ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA. – Vilnius: VU, 2008, Nr. 20, p. 225 – 243. – ISSN 1392-5016

29. **Malinauskas G.** Pagalbos ypatumai vaikams, išgyvenantiems sunkumus, kai jų tėvai yra išvažiavę dirbti į užsienį // Socialinis darbas: patirtis ir metodai. – 2008, Nr. 1, p. 129–145. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2008~ISSN_2029-0470.N_1_1.PG_129-145/DS.002.0.01.ARTIC [žiūrėta 2011 06 03]
30. **Matulionis A. V.** Sociologija. – Vilnius: Homo Liber, 2002. – ISBN 9955-449-35-7
31. **Miškinis K.** Šeima žmogaus gyvenime. – Kaunas: Aušra, 2003. – ISBN 9955-532-25-4
32. **Leliūgienė I.** Socialinė pedagogika. – Kaunas: Technologija, 2003. – ISBN 8855-093-42-0
33. **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas.** http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/LR_vaike%20teisiu_apsaugos_pagrindu_istatymas.htm [žiūrėta 2011 06 13]
34. **Lietuvos Respublikos Konstitucija** (su pakeitimais iki 2002 m. lapkričio 30 d.) – Vilnius: Valstybės Žinios, 2002
35. **Liubinienė N.** Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas: daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija (05 S). – Kaunas: VDU, 2009. URL: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090903_125549-13480/DS.005.0.01.ETD
36. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** nutarimas dėl vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo. URL: <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=FC1226F8-6928-4785-8924-665078C14E98> [žiūrėta 2011 06 05]
37. **Malinauskas G.** Šeima ir darbas: suderinimo dilemos ir galimybės. – Kaunas, 2006. – ISBN 9955-9787-6-7
38. **Miškinis K.** Šeima žmogaus gyvenime. – Kaunas: Aušra, 2003. – ISBN 9955-532-25-4
39. **M. Orozco.** Transnational Families: lives on the edge, but in pursuit of change. 2006. – URL: <http://www12.georgetown.edu/sfs/isim/Publications/RCRCCPubs/Orozco/Transnational%20Families%20Report%20with%20methodology.pdf> [žiūrėta 2011-10-02]
40. **Parrenas R. S.** The care crisis in the Philippines: children and transnational families in the new global economy. URL: http://usc.academia.edu/RhacelParrenas/Papers/482407/The_care_crisis_in_the_Philippines_children_and_transnational_families_in_the_new_global_economy [žiūrėta 2011 10 06]
41. **Parrenas R. S.** Children of global migration: transnational families and gendered woes. – Stanford: Stanford university press, 2005. – URL: http://www.sup.org/html/book_pages/0804749450/Press%20Release.pdf [žiūrėta 2011 06 13]
42. **Pileckaitė-Markovienė M. ir kt.** Vystymosi psichologija vaikystėje. – Vilnius: Enciklopedija, 2004

43. **Pileckaitė-Markovienė M., Lazdauskas T.** Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. – Vilnius: Vaga, 2007. – ISBN 978-5-415-01936-6
44. **Požiūris į emigraciją ir emigrantus:** Lietuvos gyventojų ir užsienio lietuvių bendruomenių atstovų požiūrio į emigraciją tyrimas. – Vilnius: Eugrimas, 2008
45. **Ralys K.** Rengimo šeimai pagrindai: profesionalų ir bendruomenės praktika, rengiant jaunimą šeimai. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2009
46. **Rupšienė L.** Šeimotyrų įvadas. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001. – ISBN 9955-456-35-3
47. **Sagatys G.** Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. – ISBN 9955-5579-15
48. **Sipavičienė A.** Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė. – Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006. – ISBN 9955-697-03-2
49. **Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.** Vaikų, kurių tėvai išvyko iš Lietuvos, psichologiniai ir socialiniai gerovės veiksniai. – 2008. URL: <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> [žiūrėta 2011 10 1]
50. **Stankūnienė V. ir kt.** Šeimos revoliucija: iššūkiai šeimos politikai. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003. – ISBN 9955-531-09-6
51. **Statistikos departamentas.** Deklaruotos ir nedeklaruotos migracijos srautai. URL: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2011 06 12]
52. **Šalaševičiūtė R.** Vaikų padėtis, problemos, sprendimo būdai: [konferencijos medžiaga]. – Vilnius: Valstybės žinios 2006. – ISBN 9986-18-151-8
53. **Šeimos krizių prevencija: socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai /** Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vaikų laikomosios globos namai „Atsigrėžk į vaikus“. – Vilnius: Lodvila, 2008. – ISBN 978-9955-786-07-8
54. **Šukys S. ir kt.** Emigracija lietuvių šeimose: paauglio asmenybės pozicijos raida tėvams išvykus dirbti svetur// Filosofija. Sociologija. – Vilnius, 2010. T. 21. Nr. 2, p. 132 – 142
55. **Tarptautinių žodžių žodynas.** – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985
56. **Tarptautinių žodžių žodynas.** – Vilnius: Alma littera, 2004
57. **Tarptautiniai dokumentai.** Vaiko teisių deklaracija. http://hr.kid.lv/index.php/lt/prava_detej/mezhdunarodnye_dokumenty_po_pravam_rebenka [žiūrėta 2011 06 13]
58. **Urbonavičienė I., Tvaronavičienė M.** Polinkis emigruoti: priežasčių paieškos. Verslas: teorija ir praktika. 2008, 9(4), p. 253–260. – ISSN 1648-0627, ISSN 1822-4202. URL: http://www.tpa.vgtu.lt/upload/verslo_zurn/btp_vol9_nr4_253-260_urbonaviciene.pdf [žiūrėta 2011 m. rugsėjo 2]

- 59. Vaičekauskaitė R., Acienė, E.** Mokslinių darbų rengimo metodinės rekomendacijos socialinio darbo bakalauro ir magistro programų studentams. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. – ISBN 978-9955-18-276-4
- 60. Vaitkevičius J.** Socialinės pedagogikos pagrindai. – Vilnius: Evalda, 1995. – ISBN 9986-522-02-1
- 61. Vaitkevičiūtė V.** Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2002
- 62. Vaitkevičiūtė V.** Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2007
- 63. Zontini E.** Encyclopedia. Transnational Families. 2007.
http://wfnetwork.bc.edu/encyclopedia_entry.php?id=6361&area=All [žiūrėta 2011 09 12].
- 64. Zontini E.** Transnational Families, Migration and Gender: Moroccan and Filipino Women in Bologna and Barcelona. – USA, 2010. – ISBN 978-1-84545-618-4. URL:
http://books.google.lt/books?id=ThP1AyEif_8C&printsec=frontcover&dq=transnational+family+migration+and+gender&hl=lt&ei=4bfTunqEY_R4QTb_fDYCA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCwQ6AEwAA#v=onepage&q=transnational%20family%20migration%20and%20gender&f=false

Kudytė A. Vaikų socializacijos transnacionalinėse šeimose ypatumai / Vaiko teisių apsaugos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. S. Mikėnė. – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2011. – 65 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe vaikų socializacijos transnacionalinėse šeimose ypatumai ištirti per šeimoje vykstančių pokyčių ir vaikų išgyvenimų prizmę. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu aptarta socializacijos samprata ir esmė, analizuojamos vaiko raidos užduotys ir aptariama šeimos svarba vaiko socializacijai. Antroje dalyje išsamiai nagrinėjama transnacionalinės šeimos samprata, paplitimas, aprašomi transnacionalinėje šeimoje vykstantys šeiminio gyvenimo pokyčiai bei aptiriamos transnacionalinės šeimos pasekmės vaikams. Trečioje darbo dalyje aprašoma tyrimo metodologija ir pateikiama kokybinio tyrimo duomenų analizė. Šioje dalyje išskirti ir išanalizuoti svarbiausi veiksniai, darantys įtaką vaikų socializacijai transnacionalinėse šeimose. Taip pat nagrinėjamos transnacionalinės šeimos teigiamos ir neigiamos pasekmės vaikų socializacijai.

Pagrindiniai žodžiai: transnacionalinė šeima, atotolio šeima, vaiko socializacija, emigracija.

Kudytė A. Peculiarities of Children Socialization in Transnational Families / Master's Work of Child's Rights Protection. Supervisor assoc. prof. dr. S. Mikienė. – Vilnius: Faculty of Social Policy, Mykolas Romeris University, 2011. – 65 p.

ANNOTATION

The peculiarities of children socialization in transnational families are explored in the final Master's thesis work through the prism of changes taking place in a family and experiences of children. The first part discusses the concept and essence of socialization, analyses the tasks of child's development and discusses the importance of family to child's socialization in the light of theory. The second part explicitly explores the concept of transnational family, its prevalence, describes the changes of family life taking place in a family and discusses the consequences of transnational families to children. The third part includes the description of research methodology and the analysis of data of qualitative research. It distinguishes and analyses the most important factors affecting children socialization in transnational families. It also explores positive and negative consequences of transnational family to the socialization of children.

Key Words: transnational family, family with parents abroad, child's socialization, emigration.

Kudytė A. Vaikų socializacijos transnacionalinėse šeimose ypatumai / Vaiko teisių apsaugos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. S. Mikėnė. – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2011. – 65 p.

SANTRAUKA

Po Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą išaugusi žmonių emigracija išaugino naują darinį – transnacionalinę šeimą. Paprastai šeima yra laikoma svarbiausia socializacijos institucija vaiko gyvenime, nes tai yra pati artimiausia vaikui aplinka, o tėvai yra pirmieji vaiko ugdytojai, kurie perduoda vaikams savo patirtį ir formuoja atitinkamas vertybes. Tačiau transnacionalinėse šeimose vykstantys šeimos struktūros, vaidmenų, tarpasmeninių santykių bei atliekamų funkcijų pokyčiai verčia iš naujo žvelgti į transnacionalinėse šeimose vykdomą vaikų socializacijos funkciją. Lietuvoje transnacionalinės šeimos išsamiau tyrinėti pradėtos 2007 metais. Atliktų tyrimų, kaip transnacionalinėse šeimose vykstantys pokyčiai veikia vaikų socializaciją, nėra daug, todėl nuspręsta šiame magistro baigiamajame darbe ištirti vaikų socializacijos transnacionalinėse šeimose ypatumus. Šiame darbe vaikų socializacijos ypatumai ištirti per transnacionalinėse šeimose vykstančių pokyčių prizmę bei analizuojant vaikų išgyvenimus, jų elgesio pokyčius. Tyrimo objektas: vaikų, augančių transnacionalinėse šeimose, socializacijos ypatumai, tikslas – ištirti vaikų, augančių transnacionalinėse šeimose, socializacijos ypatumus. Tyrimo uždaviniai: 1) Atskleisti socializacijos esmę bei šeimos įtaką vaikų socializacijai; 2) Pateikti transnacionalinės šeimos sampratą; 3) Išanalizuoti transnacionalinėse šeimose vykstančius pokyčius bei transnacionalinės šeimos pasekmes vaikams; 4) Kokybinio tyrimo pagrindu ištirti ir išanalizuoti vaikų socializacijos transnacionalinėse šeimose ypatumus. Tyrimo metodika: pedagoginės, psichologinės, sociologinės literatūros bei teisinių aktų, dokumentų analizė, lyginimas ir interpretavimas bei pusiau standartizuoto interviu analizė.

Atliktas tyrimas atskleidė, jog transnacionalinėse šeimose vykstantys pokyčiai daro tiek teigiamą, tiek ir neigiamą įtaką vaikų socializacijai. Jei išvykęs šeimos narys sugeba palaikyti artimus santykius, domėtis vaikų pasiekimais, veikla, bei per atstumą dalyvauti vaikų auklėjime, tai gali teigiamai veikti vaikų socializaciją. Intensyviai bendraudami su išvykusiuoju net ir per atstumą vaikai įgauna patirties, žinių, naujų įgūdžių bei nepraranda šeimos nario, kaip ugdytojo. Tačiau, jei transnacionalinėse šeimose bendravimas yra labai ribotas ar visai nutrūksta, tai neigiamai veikia vaikų socializaciją.

Kudytė A. Peculiarities of Children Socialization in Transnational Families / Master's Work of Child's Rights Protection. Supervisor assoc. prof. dr. S. Mikienė. – Vilnius: Faculty of Social Policy, Mykolas Romeris University, 2011. – 65 p.

SUMMARY

Increased emigration of people after joining of Lithuania to the European Union gave rise to a new formation – transnational family. Usually, family is considered to be the most important institution of socialization in the life of a child because it is the closest environment of a child, and parents are the first educators of a child who give children their experience and form corresponding values. However, changes of family structure, roles, interpersonal relations and performed functions taking place in transnational families force us to look again at the function of socialization performed in transnational families. In Lithuania, a more thorough research of transnational families was started in 2007. There are not many researches on how changes taking place in transnational families affect child's socialization, therefore this final Master's work seeks to explore the peculiarities of child's socialization in transnational families. This work explores the peculiarities of child's socialization through the prism of changes taking place in transnational families and experiences of children and by analyzing child's experiences and changes of their behaviour. Object of the research: peculiarities of socialization of children growing up in transnational families; aim – to explore the peculiarities of child's socialization in transnational families. Tasks of the research: 1) To reveal the essence of socialization and influence of family to the socialization of children; 2) To provide the conception of transnational family; 3) To analyze the changes taking place in transnational families and consequences of transnational families to children; 4) To explore and analyze the peculiarities of child's socialization in transnational families on the basis of qualitative research. Methodology of the research: analysis of pedagogic, psychological, social literature and legal acts, documents, comparison and interpretation and analysis of half-standardized interview.

The performed research revealed that changes taking place in transnational families have both negative and positive affect to the socialization of children. If the emigrated family member is able to maintain close relations, be interested in child's achievements, activities and participate in the education of a child through distance, it may positively affect child's socialization. Children intensively communicating with the emigrated parent gain experience, knowledge, new skills even through the distance and do not lose family member as an educator. However, communication in transnational families is very limited or is terminated entirely, thus negatively affecting the socialization of children.

PRIEDAI

1 PRIEDAS**Tyrimo instrumentarijaus pagrindimas**

Žemiau pateiktoje lentelėje nurodomi klausimai, kurie buvo naudojami apklausiant tėvus iš transnacionalinių šeimų. Lentelėje taip pat nurodoma, kokie buvo išskirti pagrindiniai socializacijos transnacionalinėje šeimoje teoriniai aspektai, kuriais remiantis buvo sudarytas klausimynas ir išskirtos pagrindinės tiriamos kategorijos.

2 lentelė. Tyrimo instrumentarijaus pagrindimo lentelė

Nr.	Socializacijos transnacionalinėje šeimoje teoriniai aspektai	Kas tiriama empiriškai	Empirinio tyrimo (interviu) klausimai
1.	Demografiniai duomenys apie respondentą	Respondento charakteristika	Koks Jūsų amžius? Koks Jūsų išsilavinimas? Kuo dirbate ar kuo užsiimate?
2.	Transnacionalinės šeimos tipas, struktūra	Šeimos situacija, aplinka, kurioje vaikas auga	Kokia Jūsų šeimos sudėtis? (Išvardinkite šeimos narius). Kokio amžiaus Jūsų vaikai? Kuris šeimos narys yra išvykęs ir kokiam laikotarpiui? Ar šeimos nario išvykimas yra naujas reiškinys šeimoje? Kokios priežastys lėmė šeimos nario išvykimą?
3.	Šeimos struktūros, vaidmenų ir funkcijų pokyčiai	Šeimos pokyčių įtaka vaiko socializacijai	Kas rūpinasi vaiko globa ir priežiūra, šeimos nariui išvykus? Ar padeda artimieji? Kaip pasikeitė šeimos narių tarpusavio santykiai, bendravimas, išvykus šeimos nariui? Ar dažnai susitinka šeimos nariai (grįžta išvykęs, kiti vyksta lankyti išvykusio)? Kaip pasikeitė Jūsų kasdienis gyvenimas, šeimos nariui išvykus? Ar atsirado daugiau darbų? Kaip vaikai prisideda prie kasdinių darbų organizavimo? Ar jiems padaugėjo atsakomybės?
4.	Vaiko (ų) išgyvenimai	Psichologinės pasekmės vaikams	Kaip vaikas (ai) reagavo į šeimos nario išvykimą? Kokius jausmus jautė ir kodėl?

5.	Vaiko (u) elgesio pokyčiai, pasiekimai mokykloje, bendravimas	Pasekmės vaiko (u) socialiniam gyvenimui	Kokią reikšmę šeimos nario išvykimas turi vaiko (u) elgesiui? Ar vaiko (u) elgesys pasikeitė? Kaip? Ar po šeimos nario išvykimo pastebėjote pokyčių vaiko (u) bendravime su artimaisiais ir draugais? Kas pasikeitė? Ar šeimos nario išvykimas turėjo įtakos vaiko pasiekimams mokykloje? Kokių teigiamų ar neigiamų pastebėjimų turite?
6.	Indėlis į vaikų auklėjimą ir vertybių formavimą	Kokiais būdais išvykęs asmuo prisideda prie vaikų auklėjimo, ugdymo	Ar išvykęs šeimos narys domisi vaiko (u) pasiekimais mokykloje (darželyje), vaiko (u) pomėgiais, veikla? Kokiais būdais tai daro?
7.	Vaikų socializacijos transnacionalinėje šeimoje kliūtys ir privalumai	Teigiami ir neigiami vaikų socializacijos aspektai, šeimos nariui išvykus	Kokių sunkumų kyla dėl šeimos nario išvykimo, vaiko (u) auklėjime? Kaip šeimos nario išvykimas lemia vaiko pasaulėžiūrą, savęs vertinimą, savijautą? Kokių teigiamų išgyvenimų ar patirties vaikas mokosi augdamas šeimoje, iš kurios išvykęs tėtis / mama?